

BIJDRAGEN

TOT DE BEWERKING

VAN DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN.

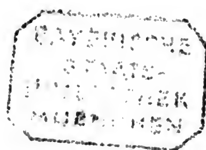
'S GRAVENHAGE,
TER ALGEMEENE LANDS DRUKKERIJ.
1830.

BIJDRAGEN

TOT DE BEWERKING

VAN DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN.

BAYERISCHE
STAATS-
BIBLIOTHEK
MUENCHEN

BIJDRAGEN

TOT DE BEWERKING

VAN DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN,

DOOR

HERM. JOH. ROYAARDS,

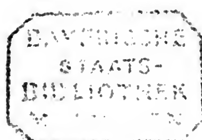
Dr. EN HOOGL. DER GODGELEERDHEID

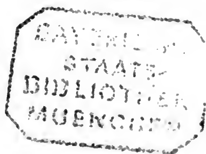
te Utrecht.

'S GRAVENHAGE,

TER ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ.

1830.

Aan den Lezer.

Indien het waar is, dat Vaderlandsliefde ons tot alles, wat edel en schoon is, aandrijft, zoo moet de beoefening der Vaderlandsche Geschiedenis, voor elken vriend van letteren en geschiedkundige navorschingen, eene rijke bron van velerlei rein genot openen. Althans zoo ging het mij, reeds van mijne eerste jeugd. In de dagen van de onderdrukking des Vaderlands werd dezelve bij mij opgewekt, en bij deszelfs herstelde onafhankelijkheid aangewakkerd; ook later bleef ik daaraan die uren besteden, die ik van mijne gewone letteroefeningen mogt afzonderen. — Zoo las en herlas ik eenigen onzer Geschiedschrijvers, en naar meer geregelden arbeid begeerig, begon ik weldra, slechts tot eigen oefening, een ontwerp van Nederlandsche Geschiedenis op te maken, hetwelk ik in tusschenpozenden arbeid

van eenige jaren voltooide. Onder de bewerking zelve schenen mijne denkbeelden meer tot vastheid gekomen, zoowel nopens de indeeling onzer Geschiedenis en de wijze der behandeling, als vooral nopens den ruimen omvang van onze Vaderlandsche Historie. Mij dacht, zij was niet anders, dan de Levensgeschiedenis van het volk; waaraan dus geene zijde der beschouwing, noch maatschappelijke en staatkundige, noch verstandelijke en letterkundige, noch zedelyke en kerkelijk-godsdienstige ontbreken mogt; welke daarom het volk, zoowel in deszelfs ontstaan en vroegste lotgevallen, als in de latere ontwikkeling moest voorstellen. Dit ontwerp bleef mij een legger bij eigen werkzaamheden, waarbij ik gewoon was telkens aanteteekenen, ten einde zooveel mogelijk mijne denkbeelden te zuiveren; en vooral ondervond ik van zoodanig eene historische behandeling veelvuldig nut, nadat het onderwijs der Kerkelijke Geschiedenis mij aan deze Hooge School was opgedragen, juist toen ik dit opstel voleindigd had.

Intusschen verraste mij, in Januarij 1827, de Koninklijke uitnoodiging, aan alle Va-

derlandsche Geschied- en Letterkundigen gerigt, en door de Dagbladen ons medegedeeld, om hunne denkbeelden over de bewerking der Algemeene Nederlandsche Geschiedenis, nevens een plan, inhoudende eene schets, binnen een bepaalden tijd, aan den Koning intezenden. Reeds de eerste lezing regelde mijn besluit. Deze roeping toch scheen mij verpligtend toe voor elk, die daartoe in de gelegenheid was, om de aanleiding, door den Koning aangeboden, niet te laten voorbij gaan, tot het mededeelen van denkbeelden over de behandeling der Vaderlandsche Geschiedenis.

Ook toen ik in het voornoemde besluit voortlas, meende ik, dat mij de vrees niet behoefde te weêrhouden, als of de inzending van eenige weinige bijdragen een bewijs zoude opleveren van gewenschte mededinging naar den vacerenden post van Rijks Geschiedschrijver. Zijne Majesteit toch riep niet alleen zoo vele mededingers naar denzelven, maar alle Vaderlandsche Geschied- en Letterkundigen op, en dus ook hen, die overigens n o c h b e k w a a m, n o c h g e n e g e n *waren, om naar die vereerende betrekking te staan. Onder dezen meende ik mij zelve*

te mogen rangschikken. Niet vermetel genoeg, om te meenen, dat ik mij daartoe eenigermate bekwaam zoude achten, of mij aan de zijde zou durven scharen van mannen, die te regt in het strijdperk der Nederlandsche Geschiedschrijvers konden optreden; was ik daartoe, zoo om deze, als om andere redenen, even min genegen. Mijne tegenwoordige betrekking aan deze Hooge School vervulde alle mijne wenschen, en onthief mij, naar mijn inzien, zelfs van den schijn eener gewenschte mededinging. Ik voelde mij daarom ook gedrongen bij het inzenden te verzoeken, mijne bijdragen buiten de mededinging te plaatsen.

Dit zuiver wetenschappelijke doel schreef mij dan ook eenige regelen, onder de opstelling dezer bijdragen, voor. — Het ontsloeg mij van eene uitvoerige schets. Als Geschiedschrijver toch kon, noch wenschte ik optetreden; en geenen Rijks Geschiedschrijver kan immer de schets van een ander worden opgedrongen. Ik verlangde het dus evenmin van de mijne. Maar de toestand onzer Historische Wetenschap, bij de voortgangen der eeuw, eischte, dat men den geest, en de wijze deed kennen, waarop thans de algemeene Nederland-

sche Geschiedenis zou kunnen worden behandeld. De schets moest alleen eene aanschouwelijke toepassing dier, uit de daadzaken geputte, denkbeelden zijn. Het was daarom genoeg de hoofdpunten te vermelden, zonder dezelve uitvoeriger te ontwikkelen.

Daarom ook rekende ik het, naar mijn doel, overbodig de Zuid-Nederlandsche Geschiedenis, na de zestiende eeuw, even schetsmatig voor te dragen. De wijze der behandeling bleek genoegzaam uit het behandelde. Daarenboven vertrouwde ik toen nog, dat het niet zou ontbreken aan Geschiedvorschers uit onze zuidelijke gewesten, die zulks rijkelijk aanvulden.

Maar dit zelfde doel scheen mij te verpligten, onder die denkbeelden, welke in strijd waren met sommige heerschende meeningen van onze eeuw, mij vooral stellig uittelaten nopens de wijze der vereeniging van de Noordelijke en Zuidelijke Geschiedenis. Beide behooren, naar het mij toescheen, in de Algemeene Nederlandsche Geschiedenis, maar elk moest daarin hare eigene *plaats innemen; dat is die, welke zij in de werkelijke wereld bezet heeft, moest zij ook in*

de Geschiedenis innemen, die slechts de overboeking der werkelijke wereld is; zij moest dus worden vereenigd, waar gewesten vereenigd waren, en afgescheiden, waar dezelve zijn afgescheiden geweest.

Daarenboven vorderde de aard dezer oproeping inzonderheid de meest mogelijke beknoptheid. Men eischte geene verhandeling, bij een geleerd genootschap intezenden, maar bijdragen, aan den Koning en Hoogstdeszelfs Raden in te leveren, waarin dus alle geleerde vorm en letterkundige aanhalingen moesten worden vermeden. Veel diende te worden uitgelaten, wat in eene geleerde verhandeling voegde; alles moest slechts worden aangestipt; wenken, geene wetenschappelijke ontwikkeling, werden geëischt.

Deze wetten schreef ik mij zelve ter behandeling voor. In de vier of vijf maanden, door het Koninklijke Besluit ons gegund, mogt ik alleen die uren daaraan toewijden, welke ik van mijne Akademische werkzaamheden kon afzonderen. Ik zond alstoen deze bijdragen aan Zijne Majesteit in, overtuigd, dat de milde en onbekrompen geest, in het Koninklijke Besluit doorstralende, mij wettigde alle denkbeelden

met die rondborstigheid te uiten, welke in het Rijk der Letteren heerschen moet. Daarenboven nooit bedoelde ik personen, steeds zaken, en den voortgang der Historische wetenschap. Maar nimmer zou ik er ook toe besloten hebben eene schets der Algemeene Nederlandsche Geschiedenis medetedeelen, indien dezelve bij mij niet geweest was de slotsom van eigen bewerking der Nederlandsche Geschiedenis, en indien ik dus niet bij de uitwerking zelve, al was het dan op kleiner schaal, hare toepasselijkheid beproefd had.

Des te aangenamer was mij daarom in October 1829, het berigt en de aanschrijving van Zijne Excellentie, den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarbij ons gemeld werd, dat onder de 40 ingekomen verhandelingen 5 derzelve door de Staats-Commissie aan de aandacht van Zijne Majesteit waren aanbevolen; dat onder dezen ook de mijne mogt geteld worden; dat het Zijne Majesteit behaagd had, aan elk der schrijvers van de bedoelde verhandelingen een gouden Medaille, voorzien van eene toepasselijk omschrift te doen uitreiken; dat namens Zijne Majesteit dezelve werden uitgenoo-

digd, hunne verhandelingen te doen drukken en algemeen verkrijgbaar te stellen, en in dit geval van wege Zijne Majesteit aan de schrijvers aangeboden, dezelve op 's Rijks kosten ter Lands Drukkerij te doen drukken.

Vereerd met deze Koninklijke onderscheiding en de goedkeuring van mannen van naam, aan wien Zijne Majesteit deze Staats-Commissie had opgedragen, verre boven hetgeen ik mij immer had durven voorstellen, vond ik, na rijp beraad, geene genoegzame reden dezelve aan de uitgave te onthouden. Wat ik bij de inzending bedoeld had, was niet anders, dan, bij deze Koninklijke uitnoodiging, mijn offer, hoe gering dan ook, te brengen op het altaar des Vaderlands en der Wetenschappen, en daar mij hiertoe, meer dan ik immer verwacht had, de gelegenheid door Zijne Majesteit werd aangeboden, daar meende ik te dezen alle schroomvalligheid te moeten afleggen, en op het oordeel van de leden der Staats-Commissie, meer dan op mijn eigen vertrouwende, dezelve aan het publiek te moeten overgeven.

Ik maak daarvan thans gebruik, hartelijk wenschende, dat de beoefening der Nederlandsche Geschiedenis meer en meer

moge worden aangemoedigd en aangewakkerd, en dat 's Konings zorgen daaraan tevens bevorderlijk zijn mogen. Over het al of niet wenschelijke der benoeming van een Rijks Geschiedschrijver, mogt ik mij niet uitlaten. Ik gevoelde daarvan ten volle de bezwaren in een tijd, waarin de bronnen nog voor een groot gedeelte moeten worden bewerkt, vooral, waar zulk een Geschiedschrijver niet als opvolger van Wagenaar en Stuart optreedt, maar de Historie beschrijft, even als hadden deze beiden nimmer geschreven. Maar het stond niet aan ons zulks te onderzoeken, daar dit in het Koninklijke Besluit werd vooronderstelu. Thans echter, nu zulks voor als nog niet wordt uitgevoerd, mogen wij in het belang der Historische Wetenschap den wensch niet onderdrukken, dat het Zijne Majesteit desniettegenstaande behage een Nederlandschen Jaarboekschrijver te benoemen, opdat de bronnen der Geschiedenis van onze dagen, meer zuiver en kritiesch, dan die van vroegere eeuwen, aan het nageslacht worden overgeleverd.

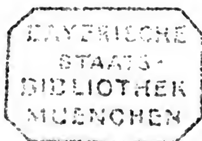
Mogt het soms blijken dat de denkbeelden, in de verschillende verhandelingen voorgedragen, uit een loopen, daar kan dit

verschil van oogpunten, door onpartijdige kritiek beoordeeld, voor de beoefening der Geschiedenis welligt nog bevorderlijk zijn. Voorts onthield ik mij bij de uitgave van alle verdere uitbreiding, daar zulks min voegzaam scheen. Eene enkele aanmerking, hier of daar bijgevoegd, werd door [ ] aangeduid. Dezelve scheen mij tot regt verstand van mijne denkbeelden noodzakelijk. Meer mogt ik mij niet veroorloven.

En hiermede biede ik deze weinige bijdragen aan het Nederlandsche Publiek aan. Mogten de denkbeelden, daarin vervat, in een tijd, waarin de beoefening der Nederlandsche Geschiedenis zoo krachtdadig wordt aangewakkerd en als herleeft, hier of daar nuttig zijn, en inzonderheid aan jeugdige beoefenaars der Vaderlandsche Geschiedenis eenigen dienst bewijzen, dan reeds ware mijn arbeid ten volle beloond.

Utrecht 29 Mei
1830.

H. J. ROIJAARDS.

KONINKLIJK BESLUIT,

NOPENS DE

NEDERLANDSCHE GESCHIEDENIS.

Wij WILLEM, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

Overwegende, dat er vele bronnen voor de Nederlandsche Geschiedenis aanwezig zijn, welke nog niet naauwkeurig onderzocht noch bewerkt zijn, en dat er ook tot nog toe geene, op echte bescheiden gegronde, Geschiedenis der Nederlanden, tot alle de gewesten van dit Rijk betrekkelijk, bestaat.

In aanmerking nemende het groot belang van eene zoodanige Geschiedenis, tot aankweeking van vaderlandsliefde, bevordering van burgerdeugd en instandhouding van het nationaal karakter;

Gezien het rapport van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 14[den] dezer, n°. 115.

Hebben besloten en besluiten:

ART. 1.

Er zullen middelen daargesteld en aangewend worden, om de bronnen der Nederlandsche Geschiedenis, voor zoo verre die tot nog toe onbekend of nog niet volledig bewerkt mogten zijn, te doen opsporen, nader te onderzoeken, en zoo veel noodig, in het licht te geven.

ART. 2.

Alle vaderlandsche Geschied- en Letterkundigen worden door Ons uitgenoodigd, om, vóór Paschen aanstaande, aan Ons in te zenden:

1°. Eene uitgewerkte schets, inhoudende een plan, naar hetwelk, volgens hunne meening, de Algemeene Nederlandsche Geschiedenis zoude behooren te worden bewerkt, op zoodanige wijze, dat dezelve alleen op de meest echte bescheiden gegrond en door dezelve geheel worde geregtvaardigd.

2°. Eene opgave der middelen, welke meest gepast worden geoordeeld, om zoodanig plan te verwezenlijken.

ART. 3.

De geen, wiens ontwerp, na een opzettelijk

bevolen onderzoek aan Ons het doelmatigst zal voorkomen, en die overigens bekwaam en genegen mogt zijn, om het meest gewigtige deel des werks op zich te nemen, zal door Ons, op den nader te bepalen voet, tot Geschiedschrijver des Rijks worden benoemd.

ART. 4.

Zij, welke later of afzonderlijke gedeelten der Nederlandsche Geschiedenis, bij afzonderlijke vragen voor te stellen, het best zullen hebben bewerkt, zullen niet alleen eene schadeloosstelling erlangen, maar ook door Ons met eereblijken of anderzins worden beloond.

ART. 5.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken wordt gelast, om aan de Gouverneurs van alle de provincien en van Ons Groot-Hertogdom Luxemburg, de noodige bevelen te geven, tot het onverwijld doen in orde brengen en rangschikken van alle provinciale, stedelijke en gemeente-archiven, alsmede van die van alle corporatien, en voorts om daarvan te doen opmaken naauwkeurige lijsten of registers, waarvan het duplicaat aan Onzen voornoemden Minister zal worden toegezonden, ten einde daarvan, voor de zamenstelling der Algemeene Nederlandsche Geschiedenis, in het vervolg, zoodanig gebruik te maken als zal vermeend worden te behooren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Brussel, den 23sten December des jaars 1826, en van Onze regering het veertiende.

WILLEM.

Van wege den Koning,

J. G. DE MEY VAN STREEFKERK.

Accordeert met deszelfs origineel,

De Griffier ter Staats–Secretarij,

D'HAMECOURT, *l. G.*

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris–Generaal bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken,

H. ADAMA VAN SCHELTEMA, *l. S. G.*

BIJDRAGEN

TOT DE BEWERKING

VAN DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN,

verzameld
ingevolge Koninklijke uitnoodiging,
bij besluit van 23 *December* 1826.

In den oogenblik, waarin Nederland, door den dood van den voortreffelijken STUART, van een Geschiedschrijver des Rijks verstoken is, wil de Koning aan de Natie gelegenheid schenken om *vóór* de benoeming van den nieuwen Geschiedschrijver, hare denkbeelden te uiten, over de behandeling en bewerking der Nederlandsche Geschiedenis, ten einde door onderlinge wisseling der gedachten van Geschied- en Letterkundigen meer licht over de Geschiedenis te doen opgaan.

Bij het gevoel en de overtuiging van de nood-

zakelijkheid eener hervorming in de Nederlandsche Geschiedenis, die bij ons levendig is, zij dan elk vaderlander, wien derzelver beoefening niet vreemd is, vol ijver zijne denkbeelden te uiten en hierdoor gebruik te maken van de gelegenheid, die eenig, welligt in de Geschiedenis, door den Koning thans wordt opengesteld.

Alleen deze overtuiging bewoog den Schrijver dezes, *geheel vreemd van het denkbeeld van mededinging naar den vacerenden post van Rijks Geschiedschrijver,* tot inlevering dezer bijdragen.

Veel omvattend en uitgebreid is de eisch, in het voormelde Koninklijke Besluit gedaan; en het zou daarom minder aan het doel beantwoorden, slechts voorstellen ter behandeling te leveren, of zelfs eene' schets te geven, indien deze niet behoorlijk gestaafd werden. Wij kunnen geen plan der Geschiedenis opgeven, zoo wij de gronden niet ontwikkelen, waarop zulk eene beschrijving der Geschiedenis rusten moet. Het is daarom noodig eerst na te gaan hoe de Geschiedschrijver werkzaam zijn moet. Wij zullen daartoe

eerst (I) *algemeene grondbeginselen ter behandeling der Nederlansche Geschiedenis* in onzen tijd opgeven

dan (II), van deze grondbeginselen uitgaande, onderzoeken in hoe verre de *lotgevallen van Noord- en Zuid- Nederland* in ééne Geschiedenis kunnen *vereenigd* worden;

daarna (III) een op deze beide deelen gegrond

plan van behandeling *der Nederlandsche Geschiedenis* mede deelen, en
vervolgens (IV) eenige *middelen* opgeven, welke ter bereiking van dit doel dienstbaar kunnen geacht worden,
waarna wij als tot *aanhangsel* met een enkel woord de aandacht van Zijne Majesteit afzonderlijk wenschen te vestigen op de beoefening der *Nederlandsche Kerkgeschiedenis*.

I.

GRONDBEGINSELEN *ter bewerking van de* NEDERLANDSCHE GESCHIEDENIS.

Het zou kunnen schijnen, als of men ook hier slechts den gewonen gang der Geschiedenis moest volgen, en als of dus eene afzonderlijke behandeling der grondbeginselen geene behoefte ware bij dit onderzoek. Doch in onze eeuw, waarin de navorsching en bewerking der Geschiedenis zulk eene verandering ondergaan heeft, moet men vooral den geest kennen, welke in de behandeling der vaderlandsche Geschiedenis heerschen moet, op dat derzelver toepassing op de lotgevallen zelve des te gemakkelijker mogen wezen. Het zij ons daarom vergund dezelve tot eenige grondbeginselen te brengen.

Bronnen der Geschiedenis.

1.) Een eerste gronbeginsel is dit: *de Geschiedenis moet uit de echte bronnen behandeld*

worden; daarom moeten dezelve worden opgezocht en geopend. Van dit hoofdbeginsel toch gaat het Koninklijke Besluit uit. Zonder hetzelve bestaat er geene Geschiedenis. Men veronderstelt echter in hetzelve nog meer, dan tot dus ver geleverd is. Reeds zijn door de vroegere Geschiedschrijvers vele bronnen gebezigd, en de voortreffelijke *Wagenaar* heeft hierin veel daargesteld. Doch een nieuw onderzoek der bronnen is ook na zijnen arbeid behoefte. Het is vooral de Geschiedenis der middel-eeuwen, zoo wel als die van later tijd, welke wel door de Jaarboeken, Kronijken, Kloosterschriften, door staatkundige en historische Gedenkschriften enz., veelal is opgehelderd; maar reeds zijn sinds de dagen van *Wagenaar* zoo vele aloude schriften dier dagen of ontdekt of nader in het licht geplaatst, en door de vorderingen van historische nasporingen bij andere volken is nieuw licht over de Nederlandsche Geschiedenis verspreid. Men heeft daarenboven veelvuldige zorg aangewend aan de mededeeling van aloude Gedenkschriften.

Van al deze bronnen, die door anderer vlijt zijn aangebragt, maakt de Geschiedschrijver gebruik, en reeds daardoor is het veld van onderzoek in onzen tijd aanmerkelijk uitgebreid boven dat der voorgaande eeuw. Maar nog schuilt er veel in het duister, hetwelk bouwstof voor den Geschiedschrijver in onze dagen moet aanbrengen. Onze leeftijd deelt in voorregten, welke ter verrijking van de bronnen der Geschiedenis in de vroegere eeuwen niet gekend waren. De verschillende belangen

in den in verschillende Provincien verdeelden staat, maakten, dat de aldaar berustende Archieven, niet behoorlijk werden onderzocht of medegedeeld, zoo dat zij onder het stof der verzamelplaatsen schuilden en als begraven werden onder de menigvuldige belangrijke, zoowel als nutteloose, overblijfselen der middel-eeuwen. Elders streed het bijzonder belang der gewesten, steden of corporatien met derzelver bekendmaking; of de lust en oefening ontbrak, om dezelve te schiften, te rangschikken en ten nutte der Geschiedenis aantewenden. In onzen tijd, waarin alles aan één bestuur onderworpen is, heeft men door het Gouvernement den toegang tot alle Archieven, en alle schatkameren der oudheid worden althans voor den Rijks Geschiedschrijver geopend. Men kan daardoor den voorraad van bronnen der Geschiedenis verrijken, en deze optesporen, dezelve bijeen te brengen, van dezelve een historisch gebruik te maken, is een der eerste vereischten van den Geschiedschrijver, die alleen uit de echte bescheiden wil putten. De Nederlandsche Geschiedschrijver moet daarom, aleer hij zich zet aan de bewerking der Geschiedenis, zich deze bronnen openen en gemeenzame kennis met dezelve maken.

Tweeërlei zijn dan ook voor hem de aanwezige bronnen. Hij heeft *de eerste oorspronkelijke* bronnen en de *afgeleide* bronnen. Tot de eersten behooren vooral de stukken, afkomstig uit de tijden, die beschreven worden, vooral openbare stukken, officiele schriften, Handvesten, Keuren, Resolutien, Notulen, Registers, Jaarboeken,

Besluiten, Brieven en Handelingen van staatsmannen, gezanten enz. Reeds is onze Geschiedenis rijk aan de zoodanigen en de grondige geleerdheid van het voorgeslacht heeft ons uit de schatten der oudheid niet weinig opgedolven, hetwelk licht verspreidt over vele punten der Nederlandsche Geschiedenis. Men heeft veel van deze schatten bijeengebragt in de Plakkaatboeken en Charterboeken, welke door de vlijt van een' *van Mieris*, *Bondam*, *van Loon*, *van de Water*, *van der Muelen* en zoo vele andere zijn verzameld; in de Notulen en Registers van Staat, dagvaarten van Holland, Nederlandsche en stedelijke Jaarboeken, zoo wel als in de Gedenkschriften van *de Witt*, *Slingelandt*, *van de Spiegel* en anderen, nevens de brieven van staatsmannen, de handelingen van *Jeannin*, *d'Estrades* en anderen. Doch ook hier schuilt nog veel, dat voor den Geschiedschrijver belangrijk is, in de algemeene en bijzondere Archieven, en het zijn deze, welke eveneens onder de bronnen der geschiedenis moeten worden gerangschikt.

Niet minder vindt men deze bronnen in Opschriften, Beelden, Penningen en Munten: de beoefening van welke laatsten, ook in ons Vaderland, na den arbeid van *van Mieris*, *van Loon* en anderen wederom op nieuws schijnt aantewakkeren en waartoe de medewerking van het Koninklijke Instituut vooral van belang is.

Tot *de afgeleide bronnen* voor de Geschiedenis behooren die werken, welke uit deze of gene bronnen geput zijn, en waarin de Geschiedenis-

sen zijn opgemaakt. Zoodanige zijn ons de geschriften van *Bor*, *Aitzema*, *van Meteren*, *Reyd*, *Hooft*, *de Groot*, *Wagenaar*, en zoo vele anderen, nevens de schare van Historieschrijvers, die *afzonderlijke* punten der geschiedenissen hebben ontwikkeld.

Het zijn beide soorten van bronnen, om van geene anderen te spreken, die door den Geschiedschrijver moeten worden gebruikt. De studie toch der *oorspronkelijke* bronnen, zoo vaak verwaarloosd, leidt alleen tot ware, grondige, onpartijdige geschiedvorsching. Daardoor worden vele geschiedkundige daadzaken opgehelderd, en algemeen aangenomene weersproken, zoo dat zonder deze nimmer eene zaak uit het ware oogpunt kan worden beschouwd. Het is daarom van belang dat het Koninklijke Besluit van zulk eene, uit de bronnen geheel bewerkte, Geschiedenis gewaagt en daarom eene geheele nieuwe Geschiedenis wil doen leveren, welke gebruik maakt van al die hulpmiddelen, die onze eeuw zoo rijkelijk aanbiedt.

Doch hiertoe behooren niet alleen de zoodanigen te worden aanbevolen; want reeds heeft onze leeftijd een' anderen voorraad door den ijver van het voorgeslacht verworven en de Geschiedschrijver mag en *moet* daarom ook gebruik maken van de *afgeleide* bronnen. Hoogmoed toch ware het deze te verwaarloozen, als of men den arbeid van vroegere eeuwen versmaadde en de vaderen, aan wier ijzeren vlijt wij zoo veel verschuldigd zijn, mis-

kenden. Neen! veeleer vereenige de Geschiedschrijver derzelver gebruik met dat der oorspronkelijke bronnen, opdat hij bezige, wat hem is voorgewerkt, maar ook dit wederom aan eene vernieuwde kritiek onderwerpe. Zoo doende maakt hij bescheiden en dankbaar gebruik van al de hulpmiddelen der eeuw, en hoedt zich voor de dwaling, even als wilde hij op nieuw den stal van *Augias* reinigen en monnikenwerk verrigten, of doen, wat anderen reeds voor hem verrigten.

Door zulk een gebruik te maken van hetgeen reeds voor hem verrigt is, worden vele bronnen, die bij sommigen afzonderlijk gebezigd waren en door hem vereenigd zijn, hem aangewezen; andere echter, die als nog onbekend zijn, moeten worden opgespoord en geopend en door dezen vereenigden arbeid worden de vroegere Bescheiden aangevuld.

Kritiek der Geschiedenis.

2.) Heeft nu de Geschiedschrijver eenmaal zich die bronnen geopend, dan geldt een tweede grondbeginsel: *deze bouwstoffen moeten uit de bronnen opgezocht en bewerkt worden, en de kritiek moet dezelve louteren*, d. i. *de bewerking der Geschiedenis moet kritisch* zijn. Er is een tijd van verzamelen en een tijd van gebruik maken dier verzamelde bouwstoffen; doch daar en boven moet beide gepaard gaan. Terzelfder tijd, wan-

neer de een in de oudheid delft en bouwstoffen aanbrengt, houdt zich een ander onledig deze aangebragte stoffen te verwerken. Daaruit worden Jaarboeken, zoo wel als Geschiedenissen, ontworpen, doch niet dan na kritische schifting der bronnen. Waarheidsliefde toch moet gelden, als de hoogste wet der Geschiedenis, en daarom kan men zonder kritiek der bronnen aan dit doelwit niet beantwoorden.

Tweeledig is ook de *kritiek*, welke in de beschrijving der Geschiedenis moet worden aangewend. Dezelve verkeert *eerst* omtrent het gebruik der bronnen zelve en derzelver schifting. De Geschiedschrijver toch moet, eer hij zijn onderzoek der *daadzaken* begint, de zuiverheid der bronnen kennen, waaruit hij putten zal, en weten welk een graad van echtheid hij aan dezelve mag toeschrijven. Want waar men zonder onderscheid bezigt, wat voorkomt, daar kan geene wijsgeerige behandeling plaats grijpen; en echter de tijden zijn er geweest, toen men bij gebrek aan betere kennis zich van de weinige, die aanwezig waren, bedienen moest. Daar latere tijden ons zoo wel meerdere aloude bronnen hebben geopend, als ook licht over dezelve doen opgaan, werd men in staat gesteld om sommige te verwerpen, andere met oordeel des onderscheids te bezigen en wederom andere in het ware licht te stellen. Daarenboven, men heeft door vaak tegenstrijdige berigten, door gemengd gebruik van schriften, die b. v. in tijden van twist van weerszijden beschreven zijn, gelegenheid om bei-

der onzijdigheid of partijdigheid te leeren kennen, en daardoor over het nut, hetwelk zij ons aanbrengen, te oordeelen. Dit hulpmiddel van den tijd, waarin wij ons boven vroegere dagen verheugen, is vooral belangrijk om meerdere waarheidsliefde te kunnen voeden. Het zij daarom de taak van den Geschiedschrijver, de bronnen en werken, van welke hij zich bedienen zal, al aanstonds te schiften en tot zekere hoofdsoorten te brengen, op dat hij door derzelver onvoorzigtig gebruik geene plaats geve aan vooroordeelen en dwalingen. Of stellen niet de zoodanigen, welke door de staatspartij en die, welke van de stadhouderlijke partij zijn beschreven, de zaak uit geheel verschillende oogpunten voor? Dit verschillende oogpunt sta den Geschiedschrijver voor den geest. en de beoordeeling van derzelver meerdere of mindere echtheid en zuiverheid zij hem ten hoofdwet voorgeschreven.

Immers er bestaat nog eene andere kritiek, even onmisbaar voor den Geschiedschrijver. Zij is die, welke den *inhoud* en de *onderwerpen*, uit die bronnen afgeleid, beoordeelt, d. i. welke *ten opzigte der daadzaken en der oordeelvellingen over dezelve* werkzaam is. Geen leeftijd zal welligt geschikt zijn om deszelfs eigene lotgevallen onpartijdig historisch te beschrijven, vooral niet wanneer dezelve staatkundige en burgerlijke twisten vermelden moet. Het is toch den meest waarheidlievenden schrijver naauwelijks voorbehouden zich geheel onpartijdig te betoonen en vrij te zijn van elke vooringenomenheid voor een of ander

gevoelen, hetwelk vaak een valsch licht over de Geschiedenis werpt. Daarom kan deze kritiek beter door een volgend geslacht worden aangewend. Dan toch oordeelt men onpartijdiger (indien ook al niet altijd geheel onpartijdig) over *Hoeksche* en *Kabeljaauwsche twisten*, over de *regten en eischen der Land- en Zeeprovincien*, over de dagen van de *Witt* en het *eeuwig edict* en den *moord*, aan die gebroeders begaan. Die onpartijdigheid, welke vroeger naauwelijks aanwezig zijn kon, wordt thans behoefte voor den Geschiedschrijver, zal hij oorzaken en gevolgen, niet naar zijne verbeelding of vooroordeelen, maar waarheidlievend nasporen. Zie daar de klip, waarvoor een nieuw Geschiedschrijver zich wachten moet; doch zal hij hiertoe geraken, dan moet hij door dien bajert van aloude stukken, van ongekende gedenkschriften doorworstelen. Dan daartoe beziele hem zulk eene onpartijdigheid, opdat hij niet, even als een *Wagenaar*, door te groote gehechtheid aan bijzondere belangen, weifele in zijn oordeel, of als een *Cerisier* partijdig zij in zijne voorstellingen.

Heeft hij zoo, *en* de bronnen waaruit hij put *en* de daadzaken, daaruit afgeleid, geschift, dan eerst vangt hij aan met de bewerking der Geschiedenis. Daarin is hij den bouwmeester gelijk, die zich eerst al de bouwstoffen heeft aangeschaft, geregeld en bereid, en daarna overgaat om dezelve in één te voegen en het gebouw daaruit op te trekken. Niet anders handelt de Geschiedschrijver, waar hij, uit de gezuiverde bron-

nen, zoo veel mogelijk zuivere daadzaken afleidende, dezelve gaat bewerken, onderling vergelijken, ordenen en daardoor niet slechts eenige afzonderlijke daadzaken en gebeurtenissen verhaalt, maar Geschiedenis daarstelt. Zulk eene kritische, uit de bronnen afgeleide, Geschiedenis kan eerst beantwoorden aan het Koninklijke Besluit en den eisch in hetzelve gedaan aan den toekomstigen Geschiedschrijver des Rijks. (1)

Hij toch, zóó bronnen en daadzaken schiftende bezigt dezelve, om daaruit Jaarboeken te vervaardigen en Geschiedenissen zamen te stellen. Immers *Geschiedenis*, in eenen hoogeren zin, bevat meer dan eene loutere verzameling van *geschiedkundige berigten*. Daar moet eenheid heerschen te midden van de verscheidenheid der daadzaken, daar moet diezelfde zamenhang, welke in de werkelijke wereld aanwezig is, worden overgebragt. Doch hiertoe dient vooral een derde grondbeginsel, inzonderheid in onze tijden voor de Nederlandsche Geschiedenis behoefte.

---

(1) Het was minder met het doel dezer Verhandeling overeenkomstig, door voorbeelden aan te toonen, welk gebruik hij van deze bronnen maken moet, daar zulks, onzes inziens, aan den Geschiedschrijver moet worden overgelaten, en deze grondbeginselen hierdoor te uitvoerig zouden worden. Evenmin kunnen wij hier de bronnen zelve opgeven, daar dit *en* geheel onvolledig zoude blijven, *en* reeds geheele boekdeelen vullen.

Pragmatische Geschiedenis.

3). *De Nederlandsche Geschiedenis worde pragmatisch bewerkt.* Het is waar, nog wordt door sommigen pragmatische Geschiedenis met eenen grimlach bejegend; maar dit is veelal de grimlach der onkunde nopens den aard en den omvang, zoo wel als nopens de vereischten van pragmatische Geschiedenis; of zij ontstaat soms, omdat men eeniglijk let op de misbruiken en de gebreken, welke met pragmatische Geschiedenis vaak zijn verbonden geworden. Die misbruiken bestaan; wie zal het ontkennen? maar zij zijn afdwalingen der *Schrijvers,* welke haar beoefenden, niet der *methode* zelve, gelijk men de zoodanigen in elke methode aantreft. Andere volken waren ons hierin vooruit, en zou Nederland niet dan tragelijk willen volgen?

Doch, niettegenstaande deze vooroordeelen, begint hare vereering ook onder ons meer en meer veld te winnen. En voorzeker, zij is dan toch de eenige, welke aan den tegenwoordigen stand der wetenschappen en der historiestudie beantwoordt. Reeds toch is de Geschiedenis tot die hoogte opgevoerd: want pragmatische Historie is niet slechts het toevallig gewrocht van dezen of genen Geschiedschrijver, welke invloed uitoefende op zijne eeuw en wiens voorbeeld door anderen werd nagevolgd; neen, zij is het noodzakelijke gevolg van ware historie-studie en

van derzelver vorderingen (1). Daarom vindt men haar bij alle volken, waar de Historie met vrucht werd beoefend. *Polybius* beval haar door zijn voorbeeld aan. *Tacitus* en *Sallustius* traden in dat voetspoor; maar het was den nieuwen volken voorbehouden pragmatische Geschiedenis in hare volle kracht te ontwikkelen. *Frankrijk* gaf hiertoe wenken en aanleiding; maar *Engeland*, de vruchtbare moeder van zoo veel groots en edels in de letterkundige wereld, leverde ook hiervan het voorbeeld in de nieuwe Geschiedenis, en het edele driemanschap, *Hume*, *Robertson* en *Gibbon*, toonde aan Europa, wat pragmatische Historie zij. *Duitschland* ving uit *Engeland* deze lichtstralen op, en thans is dáár de zetel van pragmatische Geschiedenis. En — waar noemt Nederland den Geschiedschrijver, die in de bewerking der Nederlandsche Geschiedenis aan de zijde van dit driemanschap kan worden geplaatst? Eenmaal gaven wij of het voorbeeld aan Europa, of schaarden althans onze geletterden naast die van andere volkén. Dat wij dan toch, daar deze voortgingen, niet achterlijk zijn, noch in de hedendaagsche letterkundige wereld, noch bij het

[(1) Wat wij hier kortelijk nopens den aard en gang der pragmatische Historie aanduidden, hebben wij *na* de inzending dezer Bijdragen meer opzettelijk ontwikkeld in de *Verhandeling over den voortgang van de beoefening der Geschiedenis, ook van die der Chr. kerk*; te vinden in het *Archief voor kerkelijke Geschiedenis, inzonderheid van Nederland*, door *N. C. Kist* en *H. J. Roijaards* D. I. bl. 1 verv., vooral bl. 39 verv., 66 verv.]

voorgeslacht, zoo dat wij stil staan bij den voortgang der wetenschappen. Ja! wel verheugt zich Nederland in het bezit van Geschiedschrijvers, die met pragmatischen geest grootere of kleinere gedeelten of tijdvakken der vaderlandsche Geschiedenis behandelden, en verre van ons zij de gedachte, dat wij een of ander onzer voortreffelijke Geschiedkundigen zouden willen beleedigen; maar nog missen wij den Geschiedschrijver, die, wat onze voortreffelijke *Simon Styl* begon, overeenkomstig de behoefte van dezen tijd voortzette, die onze geschiedenis in haar *geheel* en *uitvoerig* pragmatisch bewerkte.

Dit echter wenscht de *Koning*; althans indien zulk eene Geschiedenis strekken zal » tot *aankweeking van vaderlandsliefde, bevördering van burgerdeugd en instandhouding van het nationaal karakter* «, (1) dan voorzeker kan daaraan geene andere beantwoorden, dan alleen de pragmatische. Immers hoezeer men ook moge verschillen in de beteekenis van het reeds gewettigde woord: pragmatisch; zij toch is die geschiedenis, die pragmatisch, d. i. praktisch, tot levensnut aangewend wordt; die toegepast wordt op staatkunde, wetgeving, dagelijksch leven; die lessen der deugd inscherpt, omdat zij het verledene met het tegenwoordige verbindt; die daardoor alleen in staat is burgerdeugd op te wekken en nationaal karakter in stand te houden, daar zij meer wijs-

(1) Woorden van het Koninklijke Besluit.

geerig indringt in den loop der gebeurtenissen, waarschuwt tegen de afdwalingen van volks-deugden en onpartijdiger oordeelt over den lof, daaraan toe te kennen. Veilig mogen wij daarom veronderstellen, dat het des Konings uitgedrukte wensch is, welke den aanstaanden Geschiedschrijver des Rijks, als eene hoofdwet zal worden voorgeschreven, dat hij, in overeenstemming met den voortgang der Geschiedenis in onze dagen, en ter bevordering van 's Konings weldadig doel, eene pragmatische Nederlandsche Geschiedenis ontwerpe. Werd dit niet in het oog gehouden, dan zou Nederland in latere tijden voorzeker niet dan met spijt neerzien op de achterlijkheid des volks; te meer, daar deze nationale Geschiedschrijver, indien hij wel slaagt, vervolgens ten bewijze zal moeten verstrekken van den staat der geschiedvorsching in Nederland en der vorderingen, daarin gemaakt. Doch waartoe zulks verder aangedrongen, daar de Koning, wiens onvermoeide pogingen ter bevordering strekken van de voortgangen der Nederlanders in de wetenschappen, zulks duidelijk genoeg naar ons inzien in het Besluit heeft uitgedrukt.

Deze pragmatische *Methode* kan dan ook *nu eerst* in onze vaderlandsche Historie geheel en volledig worden ingelijfd. Intusschen rekenen wij het daarom aan het voorgeslacht geenszins tot verwijt, dat het ons geene volledig pragmatische schrijvers geleverd heeft; immers deze beoefening is eene *volmaking* der Geschiedenis. Zij kan daarom niet ontstaan, waar men eerst *begint* te verzame-

len, of waar de historie-studie eerst in haar' opkomst is. Zij moet veeleer de tijdperken van Jaarboeken en van kritische Geschiedenis reeds zijn doorgeloopen, eer zij hieraan nadert; want die *waarheidsliefde* en dat *oordeel* moeten *onpartijdigheid* bewerken, zal hij oorzaken en gevolgen niet naar zijne verbeelding of vooroordeelen aan elkander verbinden, maar dezelve waarheidlievend ontwikkelen, zoo als zij in de werkelijke wereld verbonden waren. Daarom moet men eerst de *kritiek* der geschiedenis nasporen, aleer de *pragmatiek* kan aanwezig zijn; maar deze integendeel kan afgescheiden van de eerste niet bestaan. Ja, zelfs zonder deze dubbele kritiek der bronnen en der daadzaken kan geene pragmatische historie worden beschreven, omdat dáár, waar oordeel en waarheidsliefde den Geschiedschrijver niet bestieren, geene pragmatiek denkbaar is. Dan moge hij, als zeker later uitlandsch schrijver, toegeven aan hypothesen en gissingen, aan spelingen der verbeelding en historische herschenschimmen; maar hij mist de hoofdvereischten voor pragmatische Historie. Het is daarom, dat deze nimmer ontstaat bij *opkomende* historie-studie, maar altijd later; want zij is het bewijs van voortgang, van wijsgeerige behandeling der opgezochte en geschifte daadzaken. Veel moge er dan, ook later nog, overblijven voor de navorsching en bewerking der bronnen, en ongekende schatten mogen daar door gewis aan het licht komen, er is desniettegenstaande voor anderen eene hoogere roeping. Het is die, om de Geschiedenis uit de

bijgebragte ea gelouterde bouwstoffen optetrekken, en dezelve evenredig aan de behoefte van onze eeuw interigten. Zoo eerst zal Nederland, naar 's Konings weldadig plan, met andere volken wedijveren en hiervan niet door vooroordeelen worden afgetrokken.

Daardoor echter kan eene Historie, die niet pragmatisch bewerkt is, naauwelijks *Geschiedenis* genaamd worden. Zij moge eene behoorlijk geordende *verzameling van daadzaken* en *gebeurtenissen* bijeen brengen, zij kan geen' aanspraak maken op den eernaam van *Geschiedenis*. Deze toch stelt alle daadzaken in derzelver waar onderling verband voor, en ontwikkelt den gang der gebeurtenissen, zoo als zij hebben plaats gehad.

De pragmatiek nu der Geschiedenis bestaat niet slechts in eenige wijsgeerige opmerkingen *over* de behandelde Geschiedenis; niet slechts in een wijsgeerig overzigt der lotgevallen, staats- en krijgsbedrijven, omwentelingen en gesteldheden van een volk; niet slechts in karakterkundige aanmerkingen; niet slechts in gevolgen, hier en daar uit de Geschiedenis getrokken, of andere meer afgeleide inrigting derzelve; want hierdoor kunnen wel die opmerkingen, die karakters, die gevolgen, pragmatisch zijn, maar de Geschiedenis zelve wordt het daarom nog niet. Veeleer ligt hierin de aanleiding tot bevooroordeelde beschouwing. Zoo ver hadden het de Franschen, en onder hen een *Voltaire* en *Montesquieu* gebragt; want zulks

kenteekent den overgang tot eene meer pragmatische Geschiedenis; het zijn de beginselen der pragmatiek. Het is de pragmatiek, uit de Geschiedenis getrokken, maar het stelt nog geene pragmatische Geschiedenis daar. Bij deze toch moet dezelve door *de geheele Geschiedenis zijn doorgeweven.* Zij moet de ziel der geheele historiële voorstelling uitmaken. Of leert ons niet de *geschiedenis der pragmatiek,* dat men van pragmatische opmerkingen tot pragmatische historie overging. Het eerste begonnen de Franschen; het andere zetten de Engelschen voort, en hun historisch driemanschap toont ons, hoezeer zulks daar heerscht in de geheele voorstelling van de lotgevallen der volken. Men merkt alsdan met een wijsgeerig kritisch oog op, hoe dezelve in de werkelijke wereld hebben plaats gehad, hoe zij zijn voorbereid, hoe het zaad allengs is ontwikkeld, hoe zij in verband staan met andere gebeurtenissen, welke door deze wederom werden daargesteld, welke aanleidingen en hulpmiddelen tot deze uitkomsten geleid hebben.

Aldus vermijdt men de zwarigheden, welke velen in eene, dus genoemde wijsgeerige, geschiedenis meenden aantetreffen. Want waar zij niet wijsgeerig de daadzaken voorstelt, daar kan geene ware geschiedenis aanwezig zijn; maar zij verschilt echter van die wijsgeerige Overzigten der historie, welke zoo veel overeenkomst hebben met hetgeen de Franschen noemden: *la Philosophie de l'histoire.* Neen! de geschiedenis zelve zij wijsgeerig ontwikkeld in *daadzaken* voorgesteld.

Het belang der zaak, vooral in onze dagen, gebood ons hier eene meerdere uitvoerigheid. Een enkel, maar luisterrijk voorbeeld uit de Nederlandsche geschiedenis moge het gezegde staven en ophelderen. Wie bij de beschrijving van den tachtigjarigen oorlog tegen Spanje begint met de verdrukkingen van *Karel* en *Filips*, als of deze omwenteling eerst daar een aanvang nam, en alleen den tegenstand aan de Hervorming, de plakkaten tegen de ketters, de wrede dwingelandij van *Alba* en andere historische daadzaken vermeldt, om dan den opstand der Nederlanders, en straks den oorlog, dien zij begonnen, benevens al de staatkundige en krijgshaftige bedrijven tot aan den Munsterschen vrede te verhalen; hij geeft de *lotgevallen* van dien strijd en van Nederland. Wie dan daaruit eenige gevolgen afleidt of eenige opmerkingen over den gang der gebeurtenissen daarbij voegt; hij levert echter daarom nog geene pragmatische *geschiedenis* dier dagen.

Deze integendeel stelt de Nederlanders van vroegere dagen zich voor oogen, in verband met die der zestiende eeuw. *Allengs* ontwikkelde zich het Volk. Daar openbaart zich onder ruwere vormen de vrijheidsliefde der inwoners onzer gewesten, en deze kreeg telkens nieuw voedsel bij de staatkundige voorvallen. Even als bij de overige Germaansche volken van Europa, begon ook hier de Natie zelve, vooral sinds de 13e eeuw, meer en meer te rijpen. Zij trad op in de letterkundige wereld, en de eerste Nederlandsche Letterkunde

wordt geboren, als de grondslag tot verlichting des volks. De steden verrijzen en geraken tot meerder aanzien, en hier wordt de aanleiding tot ontwikkeling van volks-gevoel gegeven, zoo wel als tot vereende werkzaamheid. De politieke toestand der volken is aanwezig, en hierdoor wordt de eerste tegenstand tegen onderdrukking en geweld geboren. Nu verheft zich langzaam de volksgeest, die bij deszelfs ontwaken en toenemen trapswijs geboorte gaf aan de omwenteling der 16e eeuw. Reeds had de scheepvaart der aan zee gelegene natien zich ontwikkeld. Het Hanzé-verbond werkt op Nederland; doch langzamerhand onttrekken onze Vaderen zich aan hetzelve, omdat zij eigener krachten bewust werden. Hierdoor wordt de veerkracht des volks opgewekt en aangekweekt; zij openbaart zich in de burgertwisten, die kenmerken van den geest des tijds, en van nu af aan werken letteren, zeevaart, staatkunde mede, om den geest des volks te doen rijzen, en hetzelve die krachten te doen ontwikkelen, waarvoor het vatbaar was. — Op deze hoogte geklommen, breekt de 16e eeuw aan. Reeds zijn de letteren in Italië weêrgekeerd, en met hare komst zag men den dageraad van verlichting doorbreken. Reeds heeft Nederland geboorte gegeven aan de Drukkunst, die moeder van kennis. Nu treedt de Hervorming op, en geheel Germaansch Europa verrijst met mannelijke kracht. Maar nog zoekt Spanje deze Germaansche beginselen in Nederland door geweld te onderdrukken. *Karel* geeft plakkaten uit tegen de Ketters; de Inquisitie woedt; doch de ontwaakte volksgeest

laat zich niet onderdrukken. Men laat zich de vrijheid van geweten niet langer ontrooven : maar de zaden, die vroeger gestrooid waren, ontwikkelden zich en kwamen tot rijpheid. Meer en meer verzet men zich nu tegen den Vorst, wiens daden in strijd waren met den geest des volks; en toen de tegenstand oversloeg tot dwingelandij, toen *Karel* en *Filips* en *Alba* telkens al strenger heerschten en geweldiger werkten, toen ontwaakte de geheele geestkracht der natie; de onbeduidende provincien schroomden niet zich te verzetten tegen de wereld-heerschappij der Spanjaarden; de tegenstand aan den Koning wordt heilige opstand, en de 80 jarige krijg is aanwezig.

Zoo waren dan de Nederlanders van de 16e eeuw niet meer de Hollanders of Vlamingen van de 10e, 12e of 14e eeuw; zoo ontstond de strijd tegen Spanje niet plotseling, niet eensklaps, alleen door de onderdrukking van Spanje; neen! dezelve was allengs voorbereid door alle gebeurtenissen van Europa en Nederland, vooral door de ontwikkeling des volks. Met de geheele rijping van Nederland, door den loop der eeuwen, stond deze in verband en was hiervan het onmiddellijk gevolg. Hij behoefde slechts zulk eene dwingelandij, als aanleiding om zich in al deszelfs kracht te ontwikkelen.

Op deze en dergelijke wijze den loop en voortgang der geschiedenis op te maken; zóó alle gebeurtenissen in verband met den toestand des volks te beschouwen, is de taak van den pragma-

tischen Geschiedschrijver. Niet slechts merkt hij dit op *na* de voorstelling der daadzaken, maar veeleer heldert hij dezelve daardoor op, omdat hij dezelve plaatst in dat licht, waarin zij in de werkelijke wereld gestaan hebben: namelijk in verband tot alle gebeurtenissen rondom haar. En gewint dan de geschiedenis zelve niet in belangrijkheid door zulk eene voorstelling, meer dan wanneer men slechts een aaneengeschakeld verhaal van gebeurtenissen levert? Wordt zij hierdoor tevens niet meer der waarheid overeenkomstig, daar toch geen der staatkundige of maatschappelijke lotgevallen immer op zich zelven stonden? Voorzeker! zulk een pragmatiek voldoet eerst aan de eischen der Geschiedenis, indien zij slechts voorzichtig en met een gezuiverd oordeel wordt aangewend.

De meeste dezer grondbeginselen zijn in het algemeen in onzen tijd op elke geschiedenis, welke op gelijke hoogte met Nederland staat, toepasselijk; maar er zijn ook anderen, die uit den eigen aard der Nederlandsche Geschiedenis voortvloeijen en haar meer onmiddellijk betreffen. Ook dezen moeten wij kortelijk aangeven.

De Nederlandsche Geschiedenis,
die van het Volk.

4) Wordt zulk eene kritisch-pragmatische, uit de bronnen geputte, Geschiedenis van Nederland beschreven, dan verrijst hieruit langzamer-

hand eene Historie, waarin doorgaande één *hoofdbeginsel* heerschende is, en kleur geeft aan de geheele voorstelling; het bestaat hierin, dat de *Nederlandsche Geschiedenis die van het Volk* zijn moet. De ware pragmatische Geschiedenis toch bepaalt zich, volgens het bovenstaande, niet alleen tot het verhaal van daadzaken en lotgevallen. Hierin bestaat de taak van Jaarboekschrijvers en de inhoud van Kronijken, die in geen tijdperk mogen worden verzuimd. Doch de Geschiedenis brengt de geheele werkelijke wereld over aan het nageslacht en boekt den geheelen toedragt der zaak. Zij brengt alles onder één geheeel. Zij verhaalt de opkomst, den bloei en de ontwikkeling desVolks. Zij plaatst die gebeurtenissen in dat daglicht, waarin zij in de werkelijke wereld stonden. Zoo worden getrouwe Jaarboeken de bronnen der Geschiedenis, maar deze giet de daadzaken in een' anderen vorm, en weeft éene draad door al de lotgevallen.

Op dien grond berust het gevoelen, dat de Nederlandsche Geschiedenis de Geschiedenis zijn moet van het Nederlandsche Volk. Dat *Volk* moet men in dezelve zien opkomen, zich vestigen, ontwikkelen in al deszelfs krachten, welke *allen* moeten gekend worden. Dan is er éene algemeene band, die bij zulk eene verscheidenheid van daadzaken en lotgevallen alles verbindt, en men klaagt minder over de verwarring uit die verscheidenheid geboren. Of mist men deze eenheid niet zelfs bij onzen voortreffelijken *Wagenaar*, al waar men wel de *verscheidenheid*, maar niet de *eenheid* der Geschiedenis aantreft?

Het behoort desniettemin onder de *gebreken van velen onzer Geschiedschrijvers*, voor al waar zij de lotgevallen der Middeleeuwen verhalen, *dat zij geene Geschiedenis des Volks, maar alleen der Vorsten* leveren. Het zijn inzonderheid de Graven van Holland of Vlaanderen, soms ook de Hertogen van Braband of Gelderland, of wel de Utrechtsche en Luiksche Bisschoppen, die op het tooneel der Geschiedenis geheel en al op den voorgrond staan, aan wien, als de eenige hoofdvoorwerpen, alles zich aansluit. Wat men van de Volkeren verhaalt, beweegt zich om en door hen; ja zelfs dat geheele tijdvak, die eeuw der ontwikkeling van het *Nederlandsche Volk*, waarin (om alleen van Noordelijk Nederland te spreken), de Hollanders, Vriezen, Zeeuwen, Gelderschen, Stichtschen, door verschillende belangen en onder verschillende Regenten, hunne krachten ontwikkelen, in onderling verband staan, en waarin de volksgeest ontwaakte, het heet vaak in onze Geschiedenis: de *Grafelijke tijden*; even als of dan de Regeringsvorm van Holland het hoofdpunt der Geschiedenis uitmaakte; ja, als of Holland het geheele Nederland omvatte, en als of al de overige gewesten slechts om en door Holland werkten. Die beschouwing volgde voorzeker uit de toenmalige wijze van zien; zij vloeidde voort uit het overwigt van Holland in de tijden, toen men de Geschiedenis van vroegere dagen ging beschrijven en uit het zelfsgevoel dier provincie. Maar de voorstelling, om alles naar den Vorst te bepa-

len ontstond mede, zoo wel uit de aanleiding tot die Geschiedenissen, als uit andere dwalingen. Thans echter, nu men in die tijden wel geen Nederlandsch volk, maar de Nederlandsche gewesten, zich langzaam ontwikkelende, opmerkt: nu men de zaak der menschheid en der volksbeschaving daarbij voorstelt; nu vergt men van den Nederlandschen Geschiedschrijver, dat hij de meer bekrompene oogpunten van vroegere dagen late varen, dat hij de Vorsten plaatst, waar zij staan in de Geschiedenis, aan het hoofd der volken, als Bestuurders en verzorgers hunner belangen, maar dat *volks*-Geschiedenis het middelpunt zij en de spil, waarom alles zich keert. Dan moge, waar men de Geschiedenis van een Vorst, een Stamhuis of een Regeringsvorm verhaalt, alles zich om den Vorst keeren; in de Nationale Geschiedenis keert alles zich om het Volk.

Maar meer nog heeft men het gegispt in sommigen onzer Geschiedschrijvers, dat zij meer de *lotgevallen der Steden en der Gewesten*, *zoo wel als der bijzondere belangen* beschreven, *dan* die *des algemeenen Vaderlands*. Dit gebrek was niet zoo zeer aan dezen of genen Geschiedschrijver te wijten, maar aan den politieken geest, die toen in Nederland heerschte, en aan de inwendige inrigting onzer Republiek. Het vloeidde voort uit het provinciale stelsel der luisterrijke dagen van onzen Staat. Toen de souvereiniteit des volks bij de Staten, of wel derzelver Committenten, de Steden, gerekend werd te berusten, toen scheen vaak aan dezer bijzonder belang dat des Vaderlands

ondergeschikt. Zoo werd de Geschiedenis gesnipperd, de aandacht verdeeld en het belangrijke vaak voorbijgezien of aan bijzondere belangen opgeofferd. Aan dit voorbeeld spiegele zich de Nederlandsche Geschiedschrijver van onze dagen, die, daar zijne aandacht thans meer onverdeeld op het Rijk der Nederlanden geslagen is, deze denkbeelden wel niet in de vroegere Geschiedenis overbrengt, maar echter al de bijzondere belangen aan het algemeene leert onderschikken. — Voorzeker de Geschiedschrijver, die de Algemeene Geschiedenis des Vaderlands opteekent, heeft één middenpunt in zijne geheele Geschiedenis: *het volk.* Hij ontdekt deszelfs verschillenden leeftijd; hoe uit verschillende gewesten langzamerhand één volk ontstond; welke deszelfs krachten en lotgevallen zijn; wel merkt hij op, hoe eene provincie, b. v. Holland, een overwegenden invloed op den Staat had; maar dit gewest blijft hem steeds slechts één deel van Nederland; en in elk gewest en in elke stad ziet hij een deel van den Staat.

Tijdperken
der Nederlandsche Geschiedenis.

5.) Daarom ook kiest hij zijne tijdperken niet zoodanig, dat zij alleen in betrekking staan tot belangrijke gebeurtenissen of personen, maar veeleer tot de verandering, die de Staat onderging. Een vijfde grondbeginsel zegt: *wees omzigtig in de keuze der tijdperken.* Achteloos ging men vaak

hierin te werk, als ware zulks eene onverschillige zaak, terwijl in tegendeel van de goede indeeling der Geschiedenis, vooral bij eene pragmatische behandeling, derzelver geheele voorstelling afhangt. Mislukt toch de verdeeling der tijdperken, dan moet noodwendig ook de Geschiedenis mislukken. Hoe ongeschikt, bij voorbeeld, de eenzijdige, alleen op Holland en Zeeland doelende, verdeeling des Grafelijken tijdvaks zij, is boven aangeduid. Zulks moge in de Geschiedenis van den Regeringsvorm van Holland geschikt zijn; in die van de lotgevallen des algemeenen Vaderlands is dezelve ongepast.

Te onregt plaatst men die tijdperken ook dáár waar men geenen invloed op *al* de gewesten, op het geheele Vaderland, bemerkt, of wel bij den dood van een der groote Helden of Staatsmannen, ten zij, dat door deszelfs dood eene hervorming van den Staat plaats greep. Tijdperken toch moeten niet slechts *rustpunten* zijn voor den Geschiedschrijver en voor den lezer, maar er moet daarbij telkens eene nieuwe orde van zaken in die Geschiedenis zelve aanbreken. Daarom zijn b. v. Vredesverdragen maar zelden geschikte rustpunten voor den Geschiedschrijver. De Munstersche vrede moge hier eene uitzondering maken, wijl hier bij Nederland als eene, door Europa erkende, onafhankelijke Staat optreedt; maar geheel anders is de toedragt der zaak bij de overige menigvuldige Vredesverdragen, die zeldzaam in den *geheelen* toestand des Vaderlands eenige

veranderingen aanbragten. Daarom moeten wij de zoodanigen, welke de Geschiedenis zelve ons aanwijst, opmerken en van haar overnemen.

Maar niet minder ongeschikt is de *verdeeling* bij eeuwen, welke zoo lang in de Geschiedenis aller volken plaats greep. Geen wonder; want zij ontsproot uit de vroegere kronijkmatige behandeling. Waar men jaarboeken beschrijft, daar is elk jaar, vooral elke eeuw, een tijdperk, en waar men vroeger geene indeeling naar het onderwerp, maar naar de tijd-orde verkoos, daar moesten de eeuwen die tijdperken aan de hand geven. Men hield hieraan vast, ook toen men meer naar de orde der *zaken*, dan wel der *jaren*, de lotgevallen wilde beschrijven, zelfs daar, waar men den voortgang van den menschelijken geest opmerkte, even als of deze zich regelde naar de willekeurige grenzen der eeuwen. Neen! het menschdom regelt zich niet naar de chronologie der volken. Evenmin toch als bij den mensch elk jaar eene andere wending aan aard en karakter geeft, evenmin verandert telkens bij de wenteling der eeuw de toestand der volken.

Van hier dan ook, dat de overgang tot Pragmatische Geschiedenis bij alle volken gekenmerkt staat door het verlaten van de verdeeling bij eeuwen. De Geschiedschrijver, die het eerst de Geschiedenis pragmatisch behandelen wil, verlaat den gewonen weg, gevoelt, dat hij eene uitgebreide en gepaster verdeeling behoeft. Met één woord, de verdeeling der

eeuwen wordt door verdeeling in *tijdperken* opvolgd.

Hier uit volgt dan tevens, dat de historische behandeling het meest misvormd wordt door de *versnippering der Geschiedenis in te veelvuldige tijdperken.* Zal men niet slechts de lotgevallen verhalen, welke binnen dien tijd voorvielen, maar zal men den Staat en het Volk in deszelfs geheel daarin voorstellen en doen kennen, dan moeten de tijdperken weinig, maar karakteristiek zijn; dan moet men in elk derzelven den Staat of het Volk in een bijzonder oogpunt zien optreden en daarstellen. Het is daarenboven voor de éénheid der Geschiededenis hoogstbelangrijk *grootere* tijdperken te kiezen, ten einde ook de algemeene gezigtspunten te kunnen voorstellen, en den lezer goede en geregelde denkbeelden van den algemeenen loop der Geschiedenis te geven. Hierdoor wordt dan belet, dat de aandacht zou worden verstrooid; waarvan het onvermijdelijke gevolg zijn zoude, dat men wel *daadzaken*, maar geene *Geschiedenis* zelve kent; veeleer wordt de aandacht op grootere punten vereenigd, die, behoorlijk zamengevoegd, de algemeene voorstelling van den gang der Geschiedenis aan de hand geven. — Dat ook hier de voorbeelden spreken! Voorzeker kan en moet men in de vroegere eeuwen langere tijdperken kiezen, dan in de latere, alwaar al de voorvallen meer onmiddellijk belang inboezemen; en echter versnippere men

de nieuwe Geschiedenis niet door tijdvakken van tien- en twintig-tallen van jaren, die naauwelijks kunnen gerekend worden eenige verandering van belang aantebrengen. Zij kunnen alleen dienen, om bij eene of andere groote, vaak op zich zelve staande, gebeurtenis den Geschiedschrijver de pen eene wijl te doen nederleggen en hem te doen uitrusten. Stelt integendeel den geheelen tachtigjarigen oorlog tot *één tijdperk;* wij hebben als dan één geheel in de aan Spanje zich ontworstelende en zich vestigende Republiek. Stelt men een ander tijdperk van daar tot aan het erfelijke Stadhouderschap, men ziet dan in die geheele Geschiedenis *één* beginsel heerschen: *genot* en handhaving van *verkregene* vrijheid, hetwelk zoo wel op den maatschappelijken, als letterkundigen, en staatkundigen toestand toepasselijk is. Hierdoor leert men de Geschiedenis meer in haar geheel beschouwen, dan door telkens bij elke belangrijke gebeurtenis een nieuw tijdvak te willen intreden, waar zij zelve slechts voortgaat op de reeds ingetreden baan.

Omvang der Nederlandsche Geschiedenis.

6) Een zesde grondbeginsel bepaalt zich tot den *omvang der Nederlandsche Geschiedenis.* Wanneer men aldus in dezelve, niet slechts eene behoorlijk geordende verzameling van daadzaken, maar veeleer eene Geschiedenis beschrijft, die den geheelen in- en uitwendigen toestand des volks en van den Staat voorstelt; dan wordt de omvang der Nederlandsche Geschiedenis rui-

mer, dan wel gewoonlijk plaats heeft. Men zoekt in dezelve alsdan niet slechts eenige staatkundige gebeurtenissen of krijgsbedrijven te vermelden; maar alles, wat tot de levensgeschiedenis van een Volk behoort, vindt hierin deszelfs plaats. Daarom moet de geschiedenis van den grond, van het land zelf, of voorgaan, of later moeten deszelfs veranderingen vermeld worden.

De *Topographie* maakt daarom een wezenlijk deel derzelve uit. Hare plaatsing echter in de Geschiedenis hangt af van den voortgang der tijden; of wat is natuurlijker, dan dat men aan het begin der Geschiedenis het Vaderland en deszelfs topographie op den voorgrond plaatse, en daarmede aanvange; terwijl men later, wanneer men de veranderingen zal schetsen, welke de Nederlandsche bodem door den opbouw en aanwas van steden, door den veranderden loop van rivieren, door watervloeden en overstroomingen ondergaan heeft, eerst de inwoners, die veelal aanleiding gaven tot deze veranderingen, zal moeten kennen?

Dit *topographisch* oogpunt is, meer dan eenig ander, verzuimd in onze Historie, die vooral gerekend werd, staatkundige gebeurtenissen te moeten bevatten. Dan hoe ongepast! Bedriegen wij ons niet, dan moet de Geschiedschrijver van hier uitgaan, zal hij in de voorstelling van Nederland, van deszelfs inwoners, zeden, gewoonten, staatkundige en letterkundige lotgevallen, *historisch* verkeeren.

Op dien *grond* dan woonde *het Volk;* en des-

zelfs Geschiedenis moet uit velerlei oogpunten beschouwd worden, zoo wel *staatkundig*, *burgerlijk*, *maatschappelijk*, als *godsdienstig*, en evenzeer *letterkundig*. De eerstgemelde oogpunten, ruim van omvang, worden gewoonlijk gebragt tot de *Geschiedenis van Nederland*; de in de tweede plaats vermelde bevatten de *Nederlandsche Kerkgeschiedenis*; de laatste de*Letterkundige Geschiedenis*. De vereeniging van deze allen maakt de *Algemeene Geschiedenis van Nederland* uit, of *van het Nederlandsche Volk*. Gewoonlijk worden dezelve afgescheiden, of wel zoodanig aan de staatkundige ondergeschikt, of daarin ingeweven, dat zij slechts ter loops worden vermeld; terwijl echter de letterkundige en godsdienstige zijde des volks geene mindere oplettendheid vordert, dan de staatkundige en maatschappelijke.

Vooral geldt zulks van de Nederlandsche Geschiedenis. Onze Republiek was gegrondvest op de Hervorming; van daar was onze staatkundige Geschiedenis onafscheidelijk van de godsdienstige. Zij zijn in en door elkander geweven, en door gemeenschappelijke ontwikkeling worden zij gemeenschappelijk voorgesteld. Door de Hervorming en Godsdienst werden de krachten van den Staat opgevoerd, en aan deze veerkracht had de Nederlandsche Republiek niet weinig van haren luister te danken. — De Letterkundige Geschiedenis levert ons de Geschiedenis van de verstandsontwikkeling des volks, en deze heeft invloed op den staatkundigen toestand, omdat vele dezer voorvallen daaruit zijn te verklaren. Maar hier

vooral hoopen zich vele zwarigheden op, om dat één man naauwelijks kan geacht worden in staat te zijn, alle vakken van letterkunde te omvatten, en alle Geleerden en vernuften te kunnen beoordeelen; om dat die arbeid alleen uit den vereenigden ijver van de Geleerden in alle vakken, na veeljarigen arbeid, kan worden opgemaakt. Zoo noodzakelijk dus en onmisbaar deze band tusschen de staatkundige, letterkundige en godsdienstige Geschiedenis is, zoo zeer bevordert zij derzelver meerdere volledigheid. Als dan, verbonden aan de letterkundige Geschiedenis, schetst zij Nederland in al deszelfs betrekkingen, deugden, gebreken, in de ontwikkeling van natuurlijke, zoo wel als zedelijke, krachten. *Zie daar de gedaante der Geschiedenis, hoedanig wy meenen, dat zij, in onze dagen, behoort optetreden*, zal zij, van den aanvang af aan, worden behandeld.

Vooral echter, worde het *Nederlandsche Volk steeds in verband beschouwd met de Geschiedenis der wereld en van Europa.* Nederland was geen eiland, hetwelk daar afgezonderd, te midden der groote wereldzee, henen dreef: steeds stond het in staatkundig, godsdienstig, letterkundig verband met de volken van Europa. Op hetzelve werkte de geest des tijds, die gelijktijdige beginselen onder de volken strooide en in werking bragt. Nederland, te voren afhankelijk van de groote, heerschende (dominerende) Staten van Europa, ontworstelde zich deels aan derzelver juk, was de schuilplaats der vrijheid voor

Europa, besliste vaak over het evenwigt der Staten, of werd door dezelve overwonnen. Men dwaalt dus, waar men in het voordragen en beoordeelen van de lotgevallen der Vaderen, de volken laat varen en dadelijk het oog op Nederland vestigt. Zoo handelt wel de Jaarboekschrijver, maar niet de pragmatische Geschiedschrijver. Deze plaatst Nederland steeds in het licht van de geschiedenis der volken; en gaat van daar uit om deszelfs bijzondere lotgevallen te overwegen. Reeds heeft onze voortreffelijke *Wagenaar* hiervan een voorbeeld gegeven, daar hij veelal aan het begin eener nieuwe voorstelling een oog slaat op de overige volken; maar bij den voortgang der historische wetenschap zal men hier op voorzeker nog oplettender moeten zijn, dan hij geweest is.

Daardoor wordt eerst *Nederland* in de Geschiedenis, hetgeen het in de werkelijke wereld is: *een deel van het Europesche Staten-stelsel, een deel van Europa*, dat in verband met het geheel staat, en daardoor wordt de Geschiedenis tevens een deel der Europesche Geschiedenis. Hiertoe voldoet het dan niet, dat dezelve ons slechts nu en dan den loop der politike wereld-gebeurtenissen voorstelt; maar, terwijl Nederland aan het begin van elk tijdperk optreedt, als een deel van Europa, welks toestand gekend wordt, daar ontvange elk voorval zoodanig licht uit de geschiedenis der overige Staten, hetwelk geschikt is, om hetzelve zoodanig te doen beschouwen, als het in de werkelijke wereld

aanwezig was; daar worde het onderling verband en de invloed van Europa's Staten op Nederland, en van Nederland op de Staten aangetoond, waardoor b. v. de tachtigjarige oorlog en de inval van Lodewijk XIV, de vervolgingen om den Godsdienst, de Beeldenstorm, de invloed der Cartesiaansche Godgeleerdheid, de invloed van vreemden op Nederlandsche letterkunde, en de vorderingen in beschaving behoorlijk en juist worden ontwikkeld.

Geest der Geschiedenis.

7) Wie dit alles in het oog houdt, die hoedt zich ook voor de dwaling, welke niet zelden in de Geschiedenis plaats heeft, door alles uit het oogpunt van onzen tijd te beschouwen. Hiertoe geldt een ander grondbeginsel: *Door dit alles geleid, verplaatse men zich steeds geheel in elk tijdperk en dringe geschiedkundig in deszelfs verschillenden Geest in.* Verschillend was de toestand des Vaderlands in de onderscheiden tijden. Bij den voortgang in volksontwikkeling, welke daar kenbaar is, zien wij tevens eene merkbare verscheidenheid. Nederland toch had in de verschillende eeuwen eene verschillende gedaante, geschiedenis en heerschenden geest. Eenmaal bestond er een tijd, toen er wel Nederlandsche gewesten, maar geen Nederlandsch Volk, als een geheel, aanwezig was. Later schitterde er een Nederlandsch Volk, ten tijde der Republiek, terwijl

een ander deel der Gewesten in de schaduw staat. Eindelijk vormde zich een Rijk der Nederlanden, en in elk dezer tijdperken waren geheel verschillende, vaak tegenstrijdige, beginselen heerschende. Daarom is één oogpunt voor alle tijdperken ongeschikt, en zij de Geschiedschrijver bezorgd, om den geest van elk tijdperk naauwkeurig uit de Geschiedenis optezamelen, dien voor oogen te houden bij de beoordeeling aller daadzaken, en hiernaar de Geschiedenis in te deelen. Dan wacht hij zich voor de dwaling, om alles naar *zyne* eeuw te beoordeelen, en brengt hij eene juistere schatting toe aan groote en doorluchtige mannen. Dan ziet hij in den middeleeuwschen toestand niet slechts eene ruwe bajert van onregelmatige vormen en barbaarschheid, maar tevens de zaden van eene toenemende beschaving. Hij ziet daar een Volk, dat, in overeenstemming met al de overige volken van Europa, al de wegen, die van barbaarschheid tot beschaving leiden, doorgaande, vele inrigtingen vertoont, welke, uit het oogpunt, niet van onze, maar van hunne tijden, beschouwd, allerbelangrijkst, zijn.

Inleiding in de Nederlandsche Geschiedenis.

8) Een laatste grondbeginsel bepaalt zich tot de *Inleiding in de Nederlandsche Geschiedenis.* Zoo zeer de geest der Geschiedenis, zoo wel als hare lotgevallen en algemeene toestand in de

verschillende tijdperken verschillen, zoo zeer zijn er andere hoofdzaken, welke in één punt behooren vereenigd te worden, ten einde des te beter den geest der Geschiedenis te ontwikkelen, en daardoor, hetgeen in alle tijdvakken heerschende is, te doen uitkomen, en op de verschillende punten der Geschiedenis toetepassen. Het is vooral de *aardrijkskunde van Nederland, toegepast op de Geschiedenis*, of wel de *topographie*, in den ruimsten zin, *met derzelver invloed op de Geschiedenis.*

De Geographie werd door de oudste Geschiedschrijvers, die ook tot modellen aan volgende eeuwen verstrekken, steeds op den voorgrond geplaatst. Van daar gingen zij uit, om den toestand en de lotgevallen der volken regt te leeren kennen. *Herodotus, Thucydides*, en anderen, gaven het voorbeeld, door *Tacitus* gevolgd, maar al ras door lateren verzuimd. Zij plaatsten de volken eerst op den grond, waar zij woonden, en toonden den invloed aan, dien de ligging en hemelstreek hadden op de ontwikkeling der volkskrachten. Maar dit werd zoo vaak door nieuweren verzuimd. Men ontwikkelde staatkundige gebeurtenissen, doch geheel vreemd van den invloed, dien aard en karakter zoo wel, als de ligging, lands-gesteldheid, hemelstreek, zee en rivieren daarop uitoefenden. Dit verzuim worde thans door Nederland hersteld, en gereed, om hulde te doen aan het ware karakter der Geschiedenis, hervatte men, wat is nagelaten en

brenge haar tot eene harer waardigste eigenschappen terug.

Zulk eene Geographie worde dan bij de Geschiedenis voorop geplaatst. Niet om daar slechts een dor verhaal van grondsgesteldheid, bergen, rivieren, zeeën, steden enz. aantebieden, en den lezer reeds bij de intrede in dit ruime veld van onderzoek te vermoeijen; neen! reeds heeft deze wetenschap, in verband gebragt met geologische en andere nasporingen, in onze eeuw, te groote vorderingen gemaakt, dan dat zij zich langer binnen bekrompen grenzen van vroegere tijden zou kunnen beperken. Maar hier vooral staat zij in eene andere betrekking; zal zij de intrede in de Geschiedenis ons openen, dan worde zij toegepast op de Geschiedenis, en zij doe eerst licht opgaan over veelvuldige lotgevallen, die anders afzonderlijk voorkomen.

Het is vooral deze, op de Geschiedenis toegepaste Geographie, die in de Nederlandsche Historie zoo belangrijk is. Immers van den grond, die door de Nederlanders bewoond werd, ontleende hunne Geschiedenis veel van haar eigenaardig karakter. De ligging des lands gaf aanleiding tot zulke krachts–ontwikkeling, als welke alleen in Nederlands Geschiedenis voorkomt, tot zulk een verband met andere Staten en Volken, hetwelk deszelfs grootheid niet weinig bevorderde; vandaar dat wij hier een' draad

aantreffen, die door de geheele Geschiedenis is geweven, welken men niet moet verkorten, door slechts, in elke eeuw, datgene aantemerken, wat hiertoe betrekking heeft. Neen! zie daar bouwstof tot eene *Inleiding in onze Nederlandsche Geschiedenis*, welke, aan het hoofd staande van de geheele voorstelling, al de eeuwen doorloopt.

Zoodanig eene Inleiding drukt den geheelen geest der Geschiedenis uit. Zij levert de hoofdtrekken van het karakter onzer Historie. Zij verbindt Topographie aan Staatkunde, heldendaden, koophandel, scheepvaart, regerings-vorm, nationale welvaart en al de deelen van ons bestaan. Zij verbindt de vroegere vestiging der volken op dezen grond, aan de luisterrijke dagen der Republiek en der Belgische provincien. Zoo treedt geen lezer onvoorbereid toe tot de ontwikkeling der lotgevallen van Nederland; want de geest dier Geschiedenis staat op den voorgrond. Hier door gewint dezelve in belangrijkheid, en zoodanig eene Inleiding doet ons door inhoud en vorm treden in het voetspoor der grootste Geschiedschrijvers.

Bedriegen wij ons niet, dan zijn het vooral deze en andere grondbeginselen, die, in onzen tijd, in de Nederlandsche Geschiedenis moeten heerschen, zal men zich in de Nederlandsche Geschiedenis op de hoogte van onze eeuw verheffen.

Zij gelden zoo wel voor de Noordelijke , als Zuidelijke Nederlandsche Geschiedenis. Wij zouden dezelve al aanstonds door de opgave van een Plan aan haar gaan toetsen, indien er zich niet in den bijzonderen toestand vau Nederland een zonderling verschijnsel opdeed, gelegen in de *ongelykssoortigheid der Geschiedenis van Noord- en Zuid-Nederland* en derzelver invloed op de bewerking der Historie. In hoeverre deze vereenigd kunnen bewerkt worden, moeten wij daarom ten *tweede* onderzoeken.

II.

OVER DE VEREENIGING DER GESCHIEDENIS VAN NOORD- EN ZUID-NEDERLAND.

Bestaat er eene algemeene Nederlandsche Geschiedenis? dat is, kan er *eene* Nederlandsche Geschiedenis beschreven worden, welke gelijktijdig de lotgevallen van Noord- en Zuid-Nederland bevat? Laat ons deze vraag geregeld overwegen, terwijl de zucht tot volmaking onzer Geschiedenis, gepaard aan die ter verbroedering van Noordelijke en Zuidelijke Landgenooten, ons moet bezielen.

Wien is het onbekend, hoeveel er *pleit voor de vereeniging dier beide*, tot dus ver meestal afgescheiden, *Geschiedenissen?* Of was niet oorspronkelijk eenerlei de stand dezer Gewesten, die, zij mogen dan meer Noordelijk of Zuidelijk gelegen zijn, te zamen Nederland uitmaakten, en Neder-

landsche Provincien waren; oorpronkelijk scheen de Natuur haar tot één volk bestemd te hebben, en volgt dan de Geschiedschrijver niet den loop der natuur, wanneer hij deze beiden vereenigt? Vooral daar thans het Koningrijk der Nederlanden verrees, zamengesteld uit de beide, nu vereenigde, gedeelten, nu betaamt het den Rijks–Geschiedschrijver, die beiden te vereenigen en zelfs de vroegere gapingen aantevullen, en te herstellen, wat vroeger door den politieken toestand niet mogelijk was. Nu althans mag het Rijk geene andere Geschiedenis hebben, dan die de beide deelen des Rijks omvat. Of kan er iets meer bevorderlijk zijn aan 's Konings weldadig doel ter verbroedering en ineensmelting van de beide deelen des Rijks, dan dat *ééne* Geschiedenis *beider* lotgevallen omvat; dat een Volk, vroeger vereenigd, later door verschillend belang gescheiden, eindelijk, in onze dagen, hereenigd, hetwelk *ééne* taal spreekt, en dagelijks door 's Konings standvastige zorg meer leert bezigen [(1)], welks nationaal karakter men meer en meer wenscht te vereenigen, op dat, na verloop van tijden, deze hereeniging der volken geheel en al in karakter, zeden, beschaving, wetten, gewoonten enz. plaats grijpe, ook daardoor leere in de Geschiedenis belang gevoelen? Zij zijn dan leden van denzelfden Staat. Daardoor wordt bij beiden gelijkelijk Vaderlandsliefde aange-

[(1)] Geschreven in Februarij 1827)].

vuurd, daardoor wordt burgerdeugd aangekweekt, en nationaal karakter gevormd. Hoe belangrijk is dus de wensch, om eene Geschiedenis te hebben, betrekkelijk tot alle Gewesten!

Wij bekennen gaarne de geldigheid van vele der aangevoerde redenen, doch meenen tevens, dat de gevolgen daaruit niet zijn aangewezen, dat het al of niet nuttige der gemeenschappelijke behandeling, niet zoo zeer in de grondbeginselen zelve, als in derzelver toepassing gelegen is. Het is toch naauwelijks aan eenige bedenking onderhevig, dat de Geschiedenis van de beide afdeelingen des Rijks, het Noorden en het Zuiden, na de vestiging van het Koningrijk der Nederlanden, vereenigd moet worden behandeld, dat dezelve alsnu slechts eene Geschiedenis uitmaakt. Zoo lang beide afdeelingen des Rijks nog niet gelijk en evenredig voortgaan, zou men in sommigen punten, b.v. godsdienst, letteren, beschaving, ter duidelijker en juister behandeling, twee afdeelingen kunnen vaststellen, voorafgegaan van een algemeen *overzigt*, gelijk zulks door *Heeren*, in zijn voortreffelijk werk over de Europesche Staats-Geschiedenis, gedaan is. Maar wanneer eenmaal dit verschil verdwenen zal zijn, kunnen ook deze afdeelingen geheel weg vallen. Doch welligt zal er ook in de nieuwste Geschiedenis nog wel een tijdperk invallen, eer dit verschil geheel verdwijnt. In andere punten behoeft men deze muren van afscheiding niet. Daarom is zulk eene alge-

meene Nederlandsche Geschiedenis der nieuwere tijden behoefte voor de Natie, en zij bereikt door zoodanige behandeling al die oogmerken, welke wij zoo even aanstipten, als aandrang tot eene vereenigde voorstelling der Geschiedenis.

Eene geheel andere vraag echter, welke naauwelijks met een vlugtig woord, of met eene magtspreuk, kan worden afgedaan, doet zich op: of deze ruimere omvang ook op onze nieuwere Geschiedenis werken moet, dat is: of daarom, wijl *nu* al de Nederlanden vereenigd zijn, ook de geheele Vaderlandsche Historie van vroegere dagen van gedaante moet veranderen; of *latere* uitbreiding van vaderlandsche grenzen invloed kan en mag hebben op die van *vroegere* dagen; of daarom, wijl de Noordelijke en Zuidelijke gewesten thans verbonden zijn, al onze vroegere Vaderlandsche Geschiedenissen verouderd zijn; of het dus de pligt van den waren Nederlander is als nu de aloude grenzen des Vaderlands te verzetten en dezelve althans vereenigd te behandelen?

Bezield met den vurigsten wensch tot verbroedering van de beide afdeelingen des Rijks en ter bevordering van *'s Konings* weldadig plan, zal men toch aan eenig staatkundig oogpunt de Geschiedenis niet willen opofferen, en althans, noch historische waarheid, noch voortgang der historische wetenschap daaraan willen prijs geven. Voor altijd zou men hier door een bolwerk oprigten tegen de vorderingen der Natie in een

van de belangrijkste vakken der Letterkunde; men zou zich bij den voortgang van andere natien, de beschuldiging van het nageslacht over achterlijkheid te wijten hebben. Voorzeker, geen Geschiedschrijver zou zich hieraan willen, of durven schuldig maken, en geen bevorderaar van historische navorsching zou dit durven aankweeken.

Immers alle deze bezwaren zijn, naar ons oordeel, aanwezig, waar men van nu af aan ook de vroegere Geschiedenis van Noord- en Zuid-Nederland vereenigt. Wij zullen dit ons gevoelen trachten te staven door driederlei bewijzen.

Belang der Nederlandsche Geschiedenis in het algemeen.

1). Het eerste dezer bewijzen zij ontleend van het *belang der Nederlandsche Geschiedenis in het algemeen.* Zulk eene vereeniging strijdt toch tegen de *historische waarheid*, en grooter onregt kan wel geen Geschiedschrijver begaan. Zij is geheel in strijd met hetgeen wij boven, als noodzakelijk vereischte der Geschiedenis, hebben voorgesteld. (1) Maar men zie niet voorbij, dat wij dit alleën toepassen op zulk eene vereeniging, waarbij men gemeenschappelijk, onder dezelfde tijdperken en rubrieken, de Geschiedenis van Noord- en Zuid-Nederland behandelt; hoedanig eene alleen strijdig is met de waarheidsliefde van den Geschiedschrijver. Latere voorvallen toch

---

(1) Zie boven bladz. 27 volg.

kunnen geen invloed uitoefenen op de Geschiedenis van vroegere dagen. *Geschiedenis* moet voorstelling van den Staat en de lotgevallen des lands blijven, en de Geschiedschrijver moet, zal hij ware Geschiedenis leveren, in elk tijdperk, geheel indringen in den geest van hetzelve; steeds zijne indeeling der tijdperken en hoofdvakken ontleenen, niet van een bepaald doel, niet van een vooraf berekend plan, maar van de lotgevallen zelve. Hij moet steeds onderzoeken, wat heerschende was, in elk tijdperk, en daarnaar de Geschiedenis behandelen. En is het dan niet ontegenzeggelijk, dat Noord-Nederland, in het bloeijendste tijdperk van deszelfs Europesche grootheid, van de 16de tot de 19de eeuw, geen *verband* duldde, veel min eenige *vereeniging* met het Zuiden, en zal men dan ten opzigte van beiden geene historische onwaarheid bevorderen, door deze, in de Staatkunde geheel en al afgescheidene Gewesten, in de *Geschiedenis* te vereenigen? Men wijkt van alle ware beginselen der Geschiedenis af, indien men dezelve misvormt door de voorstelling van zulk eene vereeniging, welke inderdaad geen plaats vond. En wie toch zou aan zulk een geliefkoosd doel den voortgang der historische wetenschap in de Nederlanden willen opofferen?

Doch *men beroept zich*, om de *historische* waarheid van deze meening te staven, *op de oude Geschiedenis*. Toen waren dezelve vereenigd, later zijn zij gescheiden, en, in onze dagen, vindt we-

derde natuurlijke vereeniging plaats. — Wij bekennen, schijnbaar is deze voorstelling waar; doch de Geschiedenis plaatst dit alles in een ander daglicht. In de oude Geschiedenis, waren alle deze Provincien evenmin vereenigd, als ook de Noordelijke zelve onderling waren verbonden. Zij waren, naar den aard dier tijden, afzonderlijke Gewesten, die wel door Karel V. onder verschillende titels beheerscht werden; maar deze vereeniging was dan toch, (indien wij onpartijdig zullen oordeelen) zoo wel toevallig, als kortstondig. Stadhouders en Stadhouders-Generaal en Landvoogden, door den Keizer benoemd, zullen toch wel niet beslissen voor den omvang der Geschiedenis, evenmin als de vereeniging onder *één* gebied, gedurende ééne Vorsten-regering. Nimmer is de Geschiedenis gewoon hare behandeling naar *alle* invallende gebeurtenissen te veranderen. Moge dan al dit éene tijdperk vereenigd kunnen worden behandeld, zulks mag, noch moet gelden voor de Geschiedenis in het algemeen. Op zich zelve genomen, heeft dus de oude Geschiedenis geene eigene grenzen, behalve die, welke de grenzen zijn der Gewesten afzonderlijk. Hare grenzen worden veeleer geheel en al door de nieuwere afgebakend. Deze moet bepalen, waar die der oude Geschiedenis staan, omdat zij die in haar zelve mist. En dan voorzeker plaatst de nieuwere Geschiedenis dezelve niet daar, waar geene de minste staatkundige vereeniging plaats had; neen! daar hebben de Noordelijke en Zuidelijke Gewesten hare afzonderlijke grenzen.

Maar ook deze bedenking brengt men hiertegen in: de *natuur heeft ons die grenzen aangewezen en dezelve tot al de Nederlanden uitgestrekt*; daarom zijn eenerlei taal, landaard, godsdienst, zeden hun oorspronkelijk eigen geweest. — Maar wij vragen wederkeerig: wat zou dit baten, indien staatkunde, godsdienst, karakter en beschaving zich in vervolg van tijd, en wel in den tijd, waarin zij het luisterrijkst in de Geschiedenis optreden, niet stoorden aan deze natuurlijke grenzen en anderen aanwees? Of indien de natuur de grenzen moest plaatsen voor de Geschiedenis, ô! hoezeer zouden dezelve verschillen van die, welke thans in de Jaarboeken der volken staan aangeteekend. Dan ware *Hannover* en *Oostvriesland* niet onder *Engelsch* bestier, dan ware *Polen* niet gedeeld, dan ware *Pruissen* anders beperkt, dan ware het stelsel van centralisatie, neen! — dan had Europa eene andere Geschiedenis!

Daarenboven, *wisselvallig wordt de Geschiedenis door zulk eene behandeling*. Immers, waar dit beginsel geldt, daar verandert zij bij elke wisseling en aanmerkelijke omkeering der staatkundige wereld. Of wie kan in de staatkunde van Europa indringen, en zeggen wat al, of niet, waarschijnlijk is? Evenmin toch als de Belg en de Hollander der zeventiende en achttiende eeuw eene gemeenschappelijke vereeniging hunner Gewesten tot één Nederlandsch Koningrijk waarschijnlijk, ja! mo-

gelijk zouden gerekend hebben; even min kunnen wij iets voorspellen, nopens hetgeen eenmaal ten opzigte der staatkundige veranderingen van Nederland zoude kunnen plaats hebben. Ook wij waren, in onzen leeftijd, getuigen van de grootste staatkundige omkeeringen in Europa; wierd dan later ons Rijk eens vereenigd, hetzij met eenige uitgestrekte Noordelijke Departementen van *Frankrijk*, hetzij met *Oostvriesland* en *Hannover*, of anderzins, men zou ook dan wederom het standpunt der Geschiedenis moeten veranderen; want de maat van meerder of minder belang der nieuwe verdeeling valt moeijelijk te bepalen. Of werd eens de band, die thans Noordelijke en Zuidelijke Nederlanders, ook staatkundig, vereenigt, verbroken, (want wie waarborgt ons voor de toekomst?) dan zou ook weder *dit* oogpunt vervallen; en zal het dan wel noodig zijn te herinneren, dat wij aan een *later* tijdperk moeten overlaten, wat ons nog niet toekomt. — Hoe *onregtvaardig* ware niet zulk eene behandeling! Immers, zonder van de oudere Geschiedenis te gewagen, ruim twee of derde halve eeuw, was Noordelijk Nederland van het Zuidelijke gescheiden, en beiden hadden hunne Geschiedenis. Eerst, sints twaalf jaren, zijn deze beiden vereenigd; en wat zeggen die weinige jaren tegen twee eeuwen? Hoe kan immer zulk een, voor de Geschiedenis onbeduidende, tijdkring voldoende zijn, om haar met zekerheid eene andere wending te geven, en om op te wegen tegen een stand-

punt, hetwelk door twee en een halve eeuw wordt aangewezen.

Het is welligt overbodig, wanneer wij na al het aangevoerde wilden bijbrengen, *dat zulk eene vereeniging de ware, naar onze tijden berekende, pragmatische behandeling der Geschiedenis van Nederland en het Nederlandsche volk moet uitsluiten.* Immers men verkrijgt daardoor steeds een misgewas der Geschiedenis, door *twee*, veeltijds ongelijksoortige, Staten in *eene* Geschiedenis, te vereenigen; en moge Nederland bewaard worden voor alle zulke wanschepsels, vooral, wanneer dezelve op officieel gezag worden gevormd. Nimmer toch kan hieruit eene Geschiedenis des Nederlandschen Volks geboren worden. Want zoodanig een Volk of Staat bestond niet, in dat tijdperk, hetwelk voor als nog onder het bereik der Geschiedenis ligt. Men zou daarom in de nieuwe Geschiedenis de lotgevallen van eenen onafhankelijken Staat moeten voorstellen, verbonden met die van afhankelijke Provincien, aan verafgelegene Staten onderworpen; en verdwijnt hierdoor niet alle ware eenheid der Geschiedenis? Hoe zou men ooit de ontwikkeling van het Nederlandsche Volk kunnen nagaan, waar men twee Volken, die in voortgang en beschaving zoozeer verschillen, moet zamenvoegen, als in elkander inlijven en hierdoor eene *geschiedkundige leugen* doen heerschen. Daar moet voorzeker alle ware voorstelling verloren gaan. Ja!

daar houdt de Geschiedenis op, *Geschiedenis* te zijn, in den verhevenen zin, dien onze eeuw daar aan toekent. Zij daalt af tot het eenvoudige: *verhaal van lotgevallen.* En dit wenscht, (wij vertrouwen het) noch Nederland, noch deszelfs Vorst, van den nieuwen Geschiedschrijver des Rijks.

Meer zullen wij niet aanvoeren, om te toonen, hoe, *in het algemeen*, zulk eene vereenigde behandeling strijdt tegen het belang der Nederlandsche Historie. En wat! indien men dit echter in onzen tijd verlangen mogt van den Geschiedschrijver des Rijks, dan zal; (wij aarselen niet, eerbiedig deze onze meening, ook voor den geliefden Vorst, te openbaren, omdat wij ons bewust zijn, ook wanneer wij dwalen, alleen den voortgang der historische wetenschap te bedoelen,) dan zal Nederland achterlijk blijven bij de historische voortgangen der andere volken; gebrekkig blijft dan onze Geschiedenis; en dat op den oogenblik, waarin de baan wordt geopend, om gelijkelijk met anderen te kunnen voortgaan!

Maar niet slechts het *algemeene*, ook het *afzonderlijke belang der Noordelijke- en Zuidelijke Gewesten* geeft ons nog andere gronden aan de hand.

Belang van Noord-Nederland.

2). *Zulk eene vereeniging toch strijdt tegen het belang der Noordelijke Gewesten.* — Luis-

terrijk is de plaats, welke de Nederlandsche Republiek, te midden der Europesche Staats- en Volksgeschiedenis bekleedt; zij, die zoo vaak de schaal hield van Europa, en het verbroken evenwigt van magt wist te herstellen; zij, die hare steden en vlekken leende, om ter verzamelplaats te dienen van Europa's Staatsmannen, om over den vrede der volken te doen beraadslagen, en derzelver verdragen te doen erkennen; zonder welke gene vrede, noch verbond, werd gesloten; die hare grootheid vestigde te land en ter zee; zij mag *vooral in dat tijdperk* niet worden miskend, noch hare Geschiedenis misvormd of verduisterd. In dat tijdvak, schittert de Republiek. Daarin vereenigt zich al de grootheid van het Nederlandsche Volk, welke geen vroeger tijdperk beleefde, noch later eeuw zal aanwezig zien. Daarin ligt eigenlijk het ligchaam onzer Geschiedenis. Daar vertoont zich de Nederlander in zijne gansche kracht. Daar heeft hij zijne eigene, volledige, Historie.

Maar vereenigt men dezelve aldus, men zal, door de vereeniging van onafhankelijke met andere, van Spanje en Oostenrijk afhankelijke, Staten, door zulk eene versmelting van eene Geschiedenis in de andere, eene *misvormde Geschiedenis* verkrijgen, welke aan onze zoo schoone Historie hare kracht en waarde ontneemt. — De Nederlandsche Staat verzinkt daar in het niet, en *wat, in die dagen, aanwezig was, in de werkelijke wereld, wordt in de Geschiedenis niet overgebragt.* Zij geeft eene andere voorstelling, dan die waar-

lijk aanwezig was; want, wat niet vereenigd was, vereenigt zij door den naauwsten band, dien van vereeniging in gelijke tijdperken. De Geschiedenis veinst daardoor voor de nawereld, en misvormd ligt zij daar, waar zij hare grootste kracht moest vertoonen. Zij wordt door deze wanstaltige vereeniging, een misgewas.

Zulk eene wanstaltige Geschiedenis is dan ook onteerend voor het Voorgeslacht. Het waren onze Vaderen, die eenmaal die wonderen van heldenmoed, vaderlandsliefde en nationale, zoo wel als zedelijke, grootheid stichtteden. Daar verrees door hunne kracht de Nederlandsche Republiek, en zij hebben dus daarop regt van aanspraak bij het nageslacht, dat hetzelve aan hunne nationale eer niet zal te kort doen, door de Geschiedenis te verminken, en de *eene* voorstelling der Republiek te smaldeelen, door dezelve opteofferen aan de voorbijgaande denkbeelden der eeuw. Neen! gelijk de eerbied der volken Nederland, in die dagen, volgde, zoo wekke de Geschiedenis den eerbied van het nageslacht op voor de Vaderen, door dezelve onverdeeld in hunne grootheid voortestellen, door niet slechts de *lotgevallen*, maar de *Geschiedenis* dier tijden te geven. Anderzins zal Nederland in Europa geene plaats, harer waardig, meer vervullen. Men zal daardoor, indien men op woorden hechten wil, wel de Nederlandsche Geschiedenis dier dagen, maar nooit de Geschiedenis van het Nederlandsche volk kunnen voorstellen.

Belang van Zuid-Nederland.

5). Doch even min, als het belang der Nederlandsche Republiek zulks toelaat, *evenmin wordt dit door het belang der Zuidelijke Nederlanden gedoogd.* Het is hiermede geheel en al in strijd. Daartoe toch moet men de Noord-Nederlandsche Geschiedenis verduisteren, ten voordeele der Zuid-Nederlandsche, en in de schaduw plaätsen; en wee het nageslacht, dat zich zulk eene heiligschennis zoude veroorloven! — Doch wat zeggen wij? de ware grootheid laat zich ook in de Geschiedenis nimmer miskennen. Neen, veel eer zal hierdoor een onaangenaam duister over de Zuid-Nederlandsche Geschiedenis geworpen worden. Men zal haar toch moeten opvoeren tot een niet historisch standpunt (en waar zal de Geschiedschrijver zulks ondernemen?); of zij zal altijd in de schaduw der luisterrijke Republiek geplaatst zijn. Zou het dan voor den Zuidelijken Nederlander immer aangenaam kunnen zijn, op het historisch tafereel, dat Nederland van de 16e tot de 19e eeuw voorstelt, slechts den achtergrond te vullen, geen licht, maar alleen de schaduw, op te vangen? Voorzeker! deze historische vereeniging ware geen middel tot verbroedering, maar veeleer tot verwijdering van nu vereenigde landgenooten. En moge maar nimmer de Geschiedenis in het Koningrijk daartoe aanleiding geven!

Van hier dan, dat zulk eene inlijving van het Zuiden in de Noordelijke Geschiedenis (want hier

op zal dan die vereeniging eindelijk neêrkomen,) zoo beleedigend zij is voor onze Zuidelijke broeders, zoo wanstaltig voor de Noordelijke Geschiedenis, even *ongeoorloofd* is en *onbetamelijk*. Wel hebben de Belgen regt hunne Historie *afzonderlijk* te geven, maar *zal zij bij die van eenig volk worden ingelijfd*, dan behoort zij althans niet bij de Noord-Nederlandsche Republiek, zij hadden, in die dagen, geene onafhankelijkheid. Zij behooren dus bij die van Oostenrijk of Spanje. Wij ten minste begaan historische ontvreemding door bij onze Geschiedenis in te lijven, wat ons niet toekomt.

Bijna onoverkomelijk zijn dus de bezwaren, die zich hier opdoen. Beide afdeelingen hebben *hare* tijdperken, en wat geeft grooter verschil? Behandelt men dus de Zuidelijke naar de Noordelijke, men wringt haar in eene leest, waarin zij niet voegt; want dezelfde tijdperken zijn toch in beider lotgevallen niet aanwezig. Daar nu Regering, diplomatie, beschaving, letterkunde, ja! alles verschilt; daar ga men toch, in onzen leeftijd, niet voort, twee ongelijkslachtige deelen in de Geschiedenis te vereenigen.

Wij hebben rondborstig onze meening gezegd nopens de vereeniging der Noord- en Zuid-Nederlandsche lotgevallen, in ééne Geschiedenis, in dezelfde tijdperken en onder dezelfde rubrieken. Doch, zal daarom de vroegere Geschiedenis der Nederlanden in geen onderling verband kun-

nen staan? kan daarom de algemeene Nederlandsche Geschiedenis, tot alle gewesten betrekkelijk, niet worden behandeld? zal dan des *Konings* heilzaam doel, ter beschrijving van zulk eene Geschiedenis, moeten mislukken? — Verre van daar! Wij spraken alleen van die vereenigde behandeling, waaruit *eene* Geschiedenis ontstaat. Deze is, naar ons inzien, onbestaanbaar; maar geenszins eene zoodanige, welke, de algemeene Geschiedenis, van Nederland omvattende, die van Noord- en Zuid-Nederland, in de nieuwere tijden elk *afzonderlijk* ontwikkelt, en dezelve eerst in onzen tijd, sints de vestiging van het Koningrijk, vereenigt. Doch de wijze dier vereeniging zullen wij gevoegelijker kunnen voordragen bij de ontwikkeling van het Plan ter behandeling derzelve, waartoe wij overgaan.

III.

PLAN DER ALGEMEENE NEDERLANDSCHE GESCHIEDENIS.

Dit *Plan* zal dus de toepassing der te voren opgegeven grondbeginselen op de Nederlandsche Geschiedenis bevatten. Wij zullen daartoe *eerst* over de gemeenschappelijke verdeeling en behandeling der Noordelijke en Zuidelijke Geschiedenis moeten spreken, om *dan* een meer gebijzonderd plan van behandeling medetedeelen.

Algemeene verdeeling der Nederlandsche Geschiedenis.

1) De vraag, die uit het vorige deel voortvloeide: in *hoe verre* in de algemeene Nederlandsche Geschiedenis die van Noord- en Zuid-Nederland kan worden vereenigd? laat zich gelijktijdig beantwoorden met de opgave der algemeene verdeeling onzer Nederlandsche Historie.

Wij onderscheiden daarin liefst drie grootere tijdvakken: de *oude*, de *nieuwe* en de *nieuwste* Geschiedenis. Veelal is men gewoon, de lotgevallen van Nederland, slechts in bijzondere tijdperken afgedeeld, door de geheele Geschiedenis doorloopende te behandelen. Zal men echter ooit een geregeld en wetenschappelijk denkbeeld van onze Geschiedenis krijgen, zal men ooit eene waarlijk pragmatische Geschiedenis hebben, wij moeten dan deszelfs juiste verdeeling wel en naauwkeurig onderscheiden.

Gereedelijk laat zich dezelve in deze drie grootere tijdvakken verdeelen. *Eerst* immers zien wij, in *Nederland*, verschillende *afzonderlijke Gewesten*. Deze afgescheiden toestand begint met de vroegste bewoners des vaderlands, en loopt voort tot op de geheele afscheiding der Zuidelijke van de Noordelijke Gewesten, en de vorming van de Nederlandsche Republiek. (1581) Dit bevat de *oude Geschiedenis*. — Men heeft dit geheele tijdvak wel eens uit onze Geschiedenis verbannen en gezegd, dat dezelve eerst bij den Spaan-

schen oorlog beginnen moet, omdat er, vóór de 16de eeuw, geen vaderland of volk, en dus ook geene Volksgeschiedenis bestond. Deze stelling echter is strijdig met het belang der Geschiedenis. Er bestond wel is waar geen Nederlandsch *volk*, dus ook geene Geschiedenis des *volks*, vóór de 16de eeuw, maar er bestonden toch Nederlandsche *Gewesten*, die eenmaal een Nederlandsch *volk* zouden uitmaken. Er kan dus wel eene *Nederlandsche Geschiedenis*, of wel *Geschiedenis der Nederlandsche Gewesten*, maar geene des Nederlandschen *volks* geleverd worden. En dit verzuime men niet! Of hoe onredelijk en onhistorisch ware het, de vroegere tijden als eene *aetas antehistorica* voortestellen? Neen! de Geschiedenis bepaalt zich niet alleen tot de tijden, waarin het volk reeds tot rijpheid en luister geklommen is. Allerbelangrijkst veel eer zijn voor haar de eeuwen, waarin die natie zich ontwikkelt, en deze tijdperken beslissen vaak voor de Geschiedenis niet minder, dan de volgende dagen. Ook de Biographist van een groot man begint niet eerst daar, waar deze, reeds ontwikkeld, in mannelijken leeftijd in de Maatschappij optreedt, maar de lotgevallen van deszelfs kindschheid en ontwikkeling zijn vaak beslissend voor de toekomst. Daaruit laat zich veelal zijn volgend bestaan en karakter verklaren; en daarom neemt hij dien leeftijd geheel over in de Geschiedenis. — Niet anders de Nederlandsche Geschiedschrijver; maar hij bevat dezelve in een afzonderlijke deel der Geschiedenis. Daarom

wordt de *oude* Geschiedenis niet doorloopend met de volgende ontwikkeld, maar afgezonderd, daar zij een bijzonder deel des levens van het volk beschrijft.

Doch *daarna* wordt eene nieuwe orde van zaken in Europa en ons Vaderland geboren. Scheuring ontstaat onder de Nederlandsche Gewesten. De Zuidelijke blijven onder hetzelfde bestier voortleven, maar de Noordelijke vereenigen zich onderling. Hier ontwikkelt zich geestkracht. De Republiek verrijst, welke een aanvang neemt bij de afzweering van Filips, en eindigt, na het einde dezer vereeniging, en de slooping van deze orde van zaken (1581 — 1814). Hier treedt de *nieuwe Geschiedenis* op.

Dan voor de *derdemaal* worden de grenzen des Vaderlands veranderd. Ruimer grenzen ontstaan, eene andere inrigting, nieuwe regering, eene geheel nieuwe regeling van den Staat wordt geboren; de Noord-Nederlandsche Republiek is uit de Geschiedenis verdwenen; maar het *Koningrijk der Nederlanden* is aanwezig. Hier begint de *nieuwste Geschiedenis* (1814). Het nageslacht en de volgende eeuwen zullen oordeelen, waar dit tijdperk geëindigd is. — Zoo levert het *eerste* dezer grootere tijdvakken: de Nederlandsche landschappen; het *tweede:* de Nederlandsche Republiek en Landschappen; het *derde:* het Koningrijk der Nederlanden. Deze verdeeling dus grondt zich op den aard der zaak, geeft telkens nieuwe oogpunten aan de hand; ja, draagt zelve het karakter voor de behandeling der Geschiedenis bij.

Het was naar ons inzien noodig, deze algemeene verdeeling der Geschiedenis op den voorgrond te plaatsen, ten einde des te beter te kunnen nagaan, in *hoe verre* in elk dezer afdeelingen, de Geschiedenis van Noord- en Zuid-Nederland in overeenstemming met het te voren ontwikkelde kan worden vereenigd.

Mate der vereeniging van de Noord- en Zuid-Nederlandsche Geschiedenis.

Men eischt eene *algemeene Geschiedenis der Nederlanden;* maar men eischt die tevens in een' vorm, die aan de behoeften van onzen tijd en onzer historische wetenschap voldoen zal, zoo dat daarin de eenheid der Geschiedenis heersche, dat daarin de Volksgeschiedenis worde uitgedrukt. In de *oude Geschiedenis* nu behoeft men de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden niet te onderscheiden. Men heeft daar de Nederlandsche Gewesten, die nog geen volk uitmaakten. Eenerlei is hunne betrekking. Men zorge alleen tijdperken te kiezen, die op *alle*, althans op den *algemeenen* toestand der Gewesten, toepasselijk zijn. Weinig zou daarom b. v. tot zulk een doel de indeeling voldoen van een tijdperk der Grafelijke of Hertogelijke huizen en tijden, of van dergelijke plaatselijke omstandigheden ontleend, daar deze, voor de algemeene Nederlandsche Geschiedenis niet voegen. Men behoeft daarom hier de Noordelijke niet meerder van de Zuidelijke te onderscheiden, dan een derzelven van de anderen. Er

bestaat geen meerder band tusschen Holland en Groningen, dan wel tusschen Holland en Luik. Hier nog is het onderscheid tusschen Noord- en Zuid - Nederland niet aanwezig.

Maar geheel verschillend is de toestand der *nieuwe Geschiedenis;* het eigenlijke ligchaam onzer Historie, waarin zich al de kracht van den Geschiedschrijver moet openbaren. Op deze alleen is alles, wat wij gezegd hebben, nopens het wanstaltige van eene historische vereeniging dezer beide ongelijksoortige deelen, betrekkelijk. Maar op hoedanige wijze zal men dan hier de algemeene Geschiedenis van Nederland inrigten, zoo dat de Noordelijke en Zuidelijke gewesten daarin worden vereenigd, zonder nadeel der Geschiedenis? — Voorzeker, op dezelfde wijs, als zulks in de *werkelijke wereld* plaats had, d. i. door niets ondereen te mengen, maar alles, wat afgescheiden was, ook in de Geschiedenis geheel aftescheiden.

Wij kunnen, noch mogen ontveinzen, *dat* altijd velerlei bezwaren overblijven, die voor goede pragmatische Geschiedenis nadeelig zijn, wanneer men dezelve in één ligchaam moet vereenigen; *dat* voorzeker de Geschiedenis der Republiek niet langer dat belang kan inboezemen, hetwelk zij verdient; noch *dat* de Zuidelijke immer dien onaangenamen indruk ontgaan kan, omdat zij meer in de schaduw staat. Doch deze bezwaren zijn geenszins te ontwijken; alleen zij men behoedzaam, om zoo weinig mogelijk het nadeel dier historische vereeniging te doen be-

speuren. Immers ook dan behoeft men dezelve niet geheel te *verwijderen*, indien slechts beide afdeelingen ook in de Geschiedenis behoorlijk worden *onderscheiden.* — Men deele daarom de *nieuwe Geschiedenis* in twee groote afdeelingen in :

1°. De Geschiedenis van de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

2°. De Geschiedenis der Zuid- Nederlandsche Gewesten.

Elk dezer Afdeelingen moeten geheel afzonderlijk worden behandeld. Zij hebben geen' anderen band, dan dien van onderlinge betrekking, welke men als *overgang*, aan het begin der tweede Afdeeling, doe kennen. Zij worden elk in hare afzonderlijke tijdvakken ingedeeld, welke nimmer ondereen mogen verward worden. In de eerste Afdeeling stelle men den opkomst, bloei en ondergang van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, in *hare* tijdperken ingedeeld, voor; hierdoor worde deze Afdeeling eene Geschiedenis op zich zelve, even als de tweede; doch beiden vereenigd maken tevens de Algemeene Geschiedenis van Nederland uit.

De *nieuwste Geschiedenis*, die het *Koningrijk der Nederlanden* omvat, behoeft deze afzonderingen niet. De Geschiedschrijver stelle hare grenzen, waar de grenzen staan des Rijks; maar men legge het geen' Geschiedschrijver in onzen tijd op, de Geschiedenis van zijn eigen leeftijd, niet *in* Bijdragen, *maar* in eene volledige pragmatische Geschiedenis te bewerken. Onze Rijks-ge-

schiedschrijver zie zijne taak afgedaan aan het einde der nieuwe Geschiedenis. Reeds toch weêrspreekt alles de mogelijkheid van haar te beschrijven, daar wij nog in het *eerste* tijdperk dier Geschiedenis leven. Nog ziet dezelve geen tijdperk gesloten, en men moge bijzondere lotgevallen opteekenen, men zal wel geene Geschiedenis daarvan leveren. Voor als nog zij men bezorgd, *Jaarboeken* en *Verzamelingen* aanteleggen, opdat de Nazaat daaruit de Geschiedenis opmake. Aan hem late men dan ook die taak over.

Schets
der Nederlandsche Geschiedenis.

2). Ingevolge deze aanmerkingen, gelde dan ook de volgende *Schets*, welke, bij de voorstelling van een *geraamte* onzer Geschiedenis, hier en daar wenken zal bevatten nopens den geest, die daarin heerschen moet, en de wijze, waarop dezelve kan worden behandeld. Zij dient slechts om de toepassing van al het aangevoerde op deze Geschiedenis voortedragen. Wij zullen daarom alleen weinige aanmerkingen daarbij voegen, en algemeene opgaven van gebeurtenissen, waar wij meenen, dat zulks ter opheldering van onze denkbeelden noodig is, terwijl wij dat alles zullen uitlaten, wat, naar ons inzien, niet regtstreeks vereischt wordt.

ALGEMEENE GESCHIEDENIS

VAN

NEDERLAND.

EERSTE DEEL. *Oude Geschiedenis;* tot 1555.

TWEEDE DEEL. *Nieuwe Geschiedenis;* 1555 – 1814.

DERDE DEEL. *Nieuwste Geschiedenis;* 1814 –

Inleiding.

Alle de volgende lotgevallen van Nederland staan in verband met de ligging en de gesteldheid van den grond, waarop de Nederlanders woonden. De voorstelling hiervan zij de inhoud der *Geograpisch-historische inleiding*, waartoe welligt de volgende trekken bouwstof konden leveren.

Dáár, aan den uitloop der groote rivieren van Europa, vestigt zich langzamerhand een Volk, dat ook van den topographischen toestand des bodems, dien het bewoonde, gelegenheid en aanleiding verkreeg, om zijne krachten te ontwikkelen en zijne grootheid te vestigen. Uit Duitschland stroomt de Rijn, uit Frankrijk de Maas zeewaarts, en de Noordzee bespoelt hier en daar hare oeverlanden, zoo wel als het binnenlandsche

Meir, de Zuiderzee, velen dezer gewesten. Dáár, waar zij zich ontlasten, vormen zij eilanden; zij trekken Germanen aan hunne boorden, die eerst hier gelegenheid hebben, hunnen aanleg te ontwikkelen. Van nu af aan ademt, in de geheele Geschiedenis van Nederland, de geest van handel en scheepvaart, en hier ontwikkelen zich de krachten, welke een vrijheidlievend volk aan rivieren en zeeën pleeg te ontwikkelen. Zoo vormt zich het eiland der Batavieren, als de kern der omliggende landen, de kiem der toekomstige grootheid, nevens Brabands en Vlaanderens vruchtbare landouwen. Het is een handeldrijvend- rivier- en zeevarend volk. Zie daar de karaktertrek onzer geheele Geschiedenis.

Op de rivieren en zeeën is dan ook het element, van waar zij beginnen, alwaar zij de eerste volksgemeenschap uitoefenen. Zij bevoeren de rivieren en stevenden op de zeeën, die de grenspalen van hun gebied waren. Later gaf dit aanleiding tot den handel, die de zenuw was van de opkomst des volks en de vestiging van deszelfs gebied. Die handel en scheepvaart deed hen aandeel nemen aan het Hanzé-verbond der Germaansche volken. Gelijk toch in de oude Geschiedenis, de Middellandsche zee, het punt van gemeenschap, in de vroegere dagen, was tusschen de verst verwijderde volken der drie werelddeelen, waar langs en waarover de volksbeschaving, zoo wel, als de volkshandel, zich mededeelden, zoo was er later, in het midden van Europa, mede eene Middellandsche zee tusschen de ver-

schillende Germaansche volken ; het was de *Oostzee*. Daaraan sloot zich het Hanzé-verbond, waarin Nederlandsche Koopsteden, als deelgenooten, optraden. Maar allengs ontwaakte meerder vrijheidsgevoel in de bewoners der Nederlandsche Provincien, en de Zeeën, waaraan zij grensden, kweekten dit gevoel aan. Onze Steden onttrokken zich langzamerhand aan dit Handel-verbond der Germaanschen volken. Zij, eigener krachten bewust, dreven, onafhankelijk van de andere volken, derzelver handel. Dat gevoel gaf veerkracht en ontwikkeling aan de vrijheidsliefde des Volks, en werkte staatkundig bij den grooten worstelstrijd tegen Spanje. De Natie verrees.

Hagchelijk stond nu de kans, maar *water* was het element van den Nederlander. De Rivieren boden hem *zijn* grondgebied aan, en de Watergeuzen verrezen. Nu werd de eerste steen aan het gebouw der vrijheid gelegd. In dit tijdperk tevens schitterden onze Zeehelden. Duins en Chattam en de Zilver - vloot getuigden van dezen roem. Maar ook hier was de vrijheids- en ondernemings-geest van den Nederlander niet binnen deszelfs grenzen beperkt.

Reeds hadden zij de zeeën beploegd, maar nu opende zich voor hen eene andere wereld in Azië, Afrika en Amerika. Daar vormden zij Volkplantingen, doch zoodanige, die haar eigenaardig karakter ontwikkelden. Het was een nieuw Vaderland, hetwelk de Nederlanders zochten, en het welk zij daar verplaatsten. Maar

een Vaderland , dat het Europesche Moederland in uitgestrektheid en omvang overtrof; daar bragten zij dan ook taal, zeden, levenswijs, regeringsvorm over; alleen de beschaving van het Moederland bleef daarvan verwijderd, omdat men dit tweede Vaderland meestal uit een *mercantiel* oogpunt beschouwde. Daar heerschte tevens het volk, dat aan den uitloop der wateren op de zeeën woonde, en zij hielden den sleutel der zee. Langs de oevers der rivieren, lagen de vruchtbare landen van Holland en Vlaanderen, en de Landbouw bloeide. Het geheele karakter der Geschiedenis droeg hiervan den stempel. Nederland, niet bezet met bergen, voedt op deszelfs vlakken grond niet zoo zeer de verbeelding en de vlucht van den geest, maar stadig, nadenkend en bezadigd is dit volkskarakter. Trager gaat het voorwaarts, maar dan geraakt het ook zekerder tot zijn doel, zonder die sprongen of uitstappen van anderen natevolgen.

Zoo hangt de geheele Geschiedenis van Nederland aan elkander. Één draad is door alles geweven.

EERSTE DEEL.

OUDE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND.

tot op 1555.

EERSTE TIJDPERK.

Eerste lotgevallen van Nederland, van de vroegste tijden tot op de vestiging der Germaansche Volken, in Europa, bij den ondergang van het Romeinsche Rijk.

Tot op j. 500 n. C.

In dit tijdperk, vertoont zich Nederland geheel in deszelfs natuurlijk karakter. De *inwoners* staan daar, nog niet verbasterd in hunne oorspronkelijke trekken, noch ook beschaafd in hunne woestheid door den invloed van vreemden, wien zij geheel onbekend zijn. — Het *Vaderland* is nog onbebouwd en woest, het schouwtooneel der natuur, nog door geen kunst misvormd of veredeld.

Maar zij verschijnen tevens op het groote tooneel der wereld-Geschiedenis. Nederland geraakt in verbindtenis met andere Volken, zoowel met de Romeinen, als later met de invallende Germaansche Volken.

EERSTE AFDEELING.

Geschiedenis van het Vaderland en van deszelfs bewoners.

§ 1. (1) *Toestand van Europa.* Wie Nederland wil kennen, leere Europa kennen. Deszelfs toestand worde Geographisch, Geologisch en Politisch ontwikkeld, en daaarbij aangetoond, hoe ver de Volken van Europa reeds waren voortgeschreden, opdat men wete, in welk een' leeftijd der Europesche Volken men Nederland aantreft, en hoedanig de staat vooral der haar omringende Volken ware.

§ 2. *Staat van Nederland, vóór de komst der Romeinen hier te lande.* Bij de eerste vermelding van Nederland worde de toenmalige gesteldheid dezer Gewesten, ook in betrekking tot het overige Europa, en hare toenmalige verdeeling voorgesteld. Hierdoor eerst gaat er licht op over de streek gronds, die van nu af *Nederland* zal uitmaken. — Hiertoe dienen de *Volkssagen* en *Legenden*, voor zoo verre zij bouwstof voor de Geschiedenis kunnen opleveren. Uit deze, zoo wel als uit de allezins geloofwaardige berig-

(1) Het zal overbodig zijn hier te melden, dat het gebruik van §§, in deze Schets voorhanden, bij de bewerking der Geschiedenis zelve moet wegvallen. Daar zou men, naar de wijze der vroegere en latere Geschiedschrijvers, dezelve in *Boeken* kunnen indeelen. Doch deze orde kan in eene schets beter door §§ worden aangeduid.

ten van andere Volken, onderzoeke men de eerste *bevolking* dezer Gewesten, — derzelver *ontvolking*, — tweede *bevolking*, — Geographischen toestand, d. i. verdeeling des lands, — Rivieren, — Topographie, enz. enz. Dit alles dient, bij de opening der Geschiedenis, vooraf te gaan. Men moet eerst den *grond* kennen, zal men de Inwoners, die daarop zetelden, in hunne Geschiedenis kunnen doen optreden. Hierop volgen de Inwoners.

§ 3. *Oorspronkelijke bewoners des Vaderlands.* Hierin, *welke* bewoners in de *onderscheidene* gewesten aanwezig waren, en tot welke Europesche *Volksstammen* zij behoorden. Hunne *lotgevallen* en bedrijven (rangen, voedsel, kleeding, woningen, huisselijke en openbare bedrijven).

§ 4. *Staatkundige Geschiedenis van Nederland, sedert de komst der Romeinen.* Om deze in het ware daglicht te plaatsen, worde de *staatkundige toestand van Europa* voorgesteld. Romeinsche en Germaansche Volken, zoo als deze elkander vervangen op het tooneel der Wereldgeschiedenis, — en de oorzaken, waardoor zij invloed kregen op Nederland. Daarna worden die *lotgevallen* zelve vermeld; terwijl de *geest* onzer Vaderen in deze staatkundige Geschiedenis moet doorstralen.

§ 5. *Topographie*, (veranderingen, aan den bodem overgekomen) *regeringsvorm, landbouw, koophandel, scheepvaart,* in dit tijdperk.

§ 6. *Aard en karakter des volks. Beschaving.*
§ 7. *Algemeen overzigt.*

TWEEDE AFDEELING.

Geschiedenis van den Godsdienst.

DERDE AFDEELING.

Geschiedenis van Letteren en Beschaving.

Wij wijzen hier slechts de plaats aan, alwaar die beide Afdeelingen der Geschiedenis, in de Algemeene Geschiedenis, behoorden te staan, zonder derzelver behandeling alhier te bijzonderen, daar zulks ons toescheen niet bedoeld te zijn. Waar dit wordt behandeld, behoort alsdan § 6 tot deze III Afdeeling, en hierbij worde dan telkens de ontwikkeling des volks, — de talen en tongvallen der verschillende volksstammen, — de ontwikkeling van kunsten, — zoo wel als de trap van *beschaving* — en voortgang, — de aard en het karakter des Volks, — historisch beschreven, ten zij men dit laatste aan het slot van de I afdeeling wilde plaatsen.

Bronnen van dit tijdperk.

TWEEDE TIJDPERK.

GERMAANSCH NEDERLAND.

Nederland,
na de omwenteling van middel-Europa door de Germaansche Volken, tot op de inlijving in het Duitsche Rijk.

De Friezen en Franken.

J. 500 — 900.

EERSTE AFDEELING.

Geschiedenis van Nederland en deszelfs bewoners.

§ 1. *Staat van Europa,* en deszelfs omwentelingen. — Europa, aan de intrede der middeleeuwen, worde geschetst. — De vestiging der Germaansche Natien, en derzelver verdeeling over Europa, benevens de langzame ontwikkeling van *grootere Rijken*, uit de menigte van zich vestigende volksstammen. — Trap van beschaving dier Volken.

§ 2. *Bewoners van Nederland.* Nederland deelde in die overstrooming. Zoo vestigden zich ook hier eenige dier Germaansch-Europesche Volken. — Onderzoek naar dezelve en Geschiedenis dier vestiging, met bijgevoegde *kaarten.* De Warnen, Friezen, Franken in het Noorden en Zuiden, — hunne woonplaats, — verschil.

§ 3. *Staatkundige, burgerlijke en krijgskundige Geschiedenis.* De volken ontwikkelden zich in den Staat, dien zij vormden. Hier dient de vrijheidszucht, die den geest van dit tijdperk, vooral onder de Friezen, kenschest, — de krijgsbedrijven — en staatkundige Geschiedenis vermeld te worden.

§ 4. *Regeringsvorm*, —in de verschillende deelen des Rijks, — *afzonderlijk* ontwikkeld, benevens derzelver verandering en wisseling. — Wetten.

§ 5. *Topographie.* — Steden. — Overstroomingen enz.

§ 6. *Handel te land en ter zee.* Belangrijk is nu reeds de Geschiedenis van den handel, omdat wij hier de eerste beginselen zien van dien handel, die later bloeide; omdat hier de eerste proef wordt genomen door een volk, dat, geheel voor zeevaart geboren, een land bewoonde, aan den uitloop der rivieren, die zij bevoeren. Hier bij de *scheepvaart.*

§ 7. *Landbouw.* Het volk begint meer en meer, zijne landen te bebouwen en te verbeteren.

NB. Dit alles worde door *naauwkeurige daadzaken*, alleen uit *echte bescheiden geput*, ontwikkeld. Door de vereeniging van alle deze oogpunten krijgt men een volledig overzigt over den toestand en de Geschiedenis van ons Vaderland, in dien tijd.

TWEEDE AFDEELING.

Geschiedenis van den Godsdienst.

Christelijk Nederland.

DERDE AFDEELING.

Geschiedenis van Letteren en Beschaving.

Slot.

§ 1. Algemeen overzigt over dit Tijdvak.

§ 2. Bronnen voor dit Tijdperk.

DERDE TIJDPERK.

NEDERLAND,
EEN LEEN VAN HET DUITSCHE RIJK.

Van de erfelijkheid der Graven en Hertogen, tot op de eerste ontwaking des Volks.

Graven, Hertogen, Bisschoppen, Heeren.
900 — 1200.

Nederland is, na alle de omwentelingen, waaraan de Europesche volken, in het voorgaande tijdperk, waren blootgesteld, meer dan te voren, een bestendig leen van het Duitsche Rijk. Van daar meer bestendigheid. Doch meer en meer begint zich eigen gezag te vestigen. De Graafschappen en Hertogdommen worden allengs erfelijk, tot dat, in de dertiende eeuw, een nieuwe geest ontwaakt. De Aristocratie vestigt zich.

EERSTE AFDEELING.

Geschiedenis van Nederland en deszelfs bewoners.

§ 1. *Staat der wereld en van Europa.* Hier de Staatkundige en Maatschappelijke toestand van Europa, — invloed der Noormannen, — ijzeren eeuw. — Het Duitsche Rijk tegen over Rome, — vooral het bestuur van Frankrijk en Duitschland en de voortgang der Volken, van de tiende eeuw tot op de dertiende eeuw. — Langzame rijping van eene politieke orde van zaken, welke in het volgende tijdperk geheel aanbreekt. Door deze indeeling sluit dit tijdperk zich geheel aan de algemeene Geschiedenis der Middeleeuwen aan. — Vooral ook uiteenzetting van het *Leenstelsel*, zoo als dit *en* reeds heerschte, *en* wijzigingen onderging, zoo als de *afzonderlyke Leenen* allengs een *Leenstelsel* vormden. Het is vooral hier van belang, dat dit onderwerp uitvoerig worde uiteen gezet, wijl hiervan de rigtige behandeling onzer Geschiedenis, welke geheel in die van Duitschland insmelt, afhangt.

§ 2. *Staatkundige toestand van Nederland, in betrekking tot Europa en Duitschland.* Integrerend deel van het Frankische en Oost-Frankische of Duitsche Rijk; eerst door Vorsten des Rijks zelve, — of door hunne Gelastigden (Graven, Hertogen enz.) bestierd. — Aanwas van het Leenstelsel hier te lande.

§ 3. *Verdeeling des Vaderlands en der Gewesten.* Hier worden de grenzen van al de Gewesten en Volken, nevens de *grenzen* dier Graafschappen, Hertogdommen, Bisdommen enz. en de veranderingen, welke dezelve ondergingen, met bijgevoegde *kaarten* van dit tijdperk uiteengezet.

§ 4. *Geschiedenis van den Regeringsvorm.* Allerbelangrijkst is in dit tijdperk dit onderwerp in eene *gebijzonderde* uiteenzetting. Men onderscheide daarin:

het *Rijks bestuur*, zoo wel als het

Gewestelijke bestuur, zoo *in* het algemeen, — als *in* de Graafschappen, — *in* de Hertogdommen, — *in* de Bisdommen — *in* de Heerlijkheden, waarbij men telkens in elk derzelve den aanwas, — bloei, — het aanzien, — de opvolging, — met één woord de geheele Geschiedenis van elk dezer provinciale regeringsvormen aanduide. — Vooral het opkomen of de aanwas der *Staten*, en al de daaraan verwante betrekkingen; benevens de overige, aldaar gevestigde, burgerlijke of regterlijke instellingen. — Daarna

het Stedelijke bestuur,

de Wetten, en hierin de Vaderlandsche wetten — keuren, — handvesten, — zoo wel als de Frankische Capitularia, — en het Roomsche regt. Dit alles nevens de

Regtspleging en wijze van regtsoefening, soms in verband met het Leenstelsel, en alles in overeenstemming gebragt met den geheelen toestand

van Duitschland, waardoor telkens licht opgaat over deze Geschiedenis.

Zoo voorbereid drage men de

§ 5. *Staatkundige Geschiedenis* voor, waarin — *en* de invallen der Noormannen — *en* de binnenlandsche onlusten en twisten, zoo wel der Vorsten, als van Adel en Volk in strijd — *en* de Kruistogten, door de Nederlanders ondernomen — nevens derzelver geschiedenis — en invloed op den Staat — *en* de vrijheidszucht, welke, gedurende dit tijdperk, meer en meer ontwaakte, — *en* de oorlogen, in het algemeen voorgesteld worden.

§ 6. *Krygsbedryven der Nederlanders*, *buiten het Vaderland.*

§ 7. *Topographische Geschiedenis.* Steden, Watervloeden, Rivieren, Dijken, enz., enz.

§ 8. *Geschiedenis van Koophandel*, *Scheepvaart, Fabrijken en Handwerken.* Deze § zal de historische ontwikkeling, op daadzaken gegrond, moeten behelzen, van hetgeen in de Inleiding gezegd is. Hier reeds wordt de Geschiedenis van den koophandel, van het verband met het Hanzé- verbond, belangrijk, omdat het tot de volksontwikkeling inzonderheid bijdroeg. Uit dit oogpunt zij deze handelsgeschiedenis geen afgescheiden punt, alleen betrekkelijk tot koopwaren en Rijken, maar een van de belangrijkste deelen der Volksgeschiedenis, en Volksontwikkeling. Hier worde de geest van historizeren van den grooten *Heeren*, in zijne *Ideën*, op eene meer

regelmatige Geschiedenis overgeplant. — Even zoo ook de *Landbouw*.

§ 9. *Geschiedenis van landbouw en visscherijen.*

§ 10. *Overzigt* over den voortgang des volks, gedurende dit tijdperk; — den trap, waarop Nederland stond, — en slotsommen, uit het geheel opgemaakt.

TWEEDE AFDEELING.

Geschiedenis van den Godsdienst.

DERDE AFDEELING.

Geschiedenis van letteren en beschaving, — *bronnen.*

VIERDE TIJDPERK.

VAN DE EERSTE ONTWIKKELING DES VOLKS TOT OP DEN STRIJD MET SPANJE.

Naauwe vereeniging, tot op de scheuring der Nederlanden.

1200 — 1555.

Wij stellen hier een nieuw tijdperk, omdat de Nederlandsche Geschiedenis die van het Volk en den Staat zijn moet; omdat zij den loop der Volksontwikkeling volgen moet. Gelijk in Europa, zoo begint ook in Nederland, sints de 13de eeuw, een nieuw leven. De Natie begint zich in het staatkundige, zoo wel als letterkundige, in beschaving enz. te ontwikkelen.

Hier eischt de Geschiedenis een nieuw tijdperk, want het *volk* treedt een nieuw tijdvak binnen, en dit merkteeken beslist meer, dan de vereeniging van een of meerdere Grafelijke huizen, of eenige staatkundige gebeurtenis, of andere toevallige omstandigheid, welke slechts *uitwendig* waren, en van staatkundige gebeurtenissen ontleend, niet *inwendig*, uit den voortgang des volks zelven. — Immers de verbindtenis van Holland met Henegouwen, onder *Jan van Avennes*, (1300) moge schijnbaar eene vrij gewigtige gebeurtenis zijn, zij is echter te partieel voor deze Gewesten; zij oefent wel is waar ook invloed uit op andere Gewesten, doch gering; zij geeft wederom aanleiding, om, gelijk vroeger veelmaal geschied is, bijna de geheele Nederlandsche Geschiedenis tot enkele belangrijke Gewesten te bepalen; zij doet het Utrechtsche en Luiksche Bisdom, even als het Brabandsche en Geldersche Hertogdom, enz. enz. uit het oog verliezen, en is daarom ongeschikt voor eene indeeling der *Algemeene Geschiedenis*.

De karaktertrek, door ons opgegeven, laat zich tevens op de Geschiedenis der letteren toepassen. Zij heeft ook dit vooruit.

EERSTE AFDEELING.

Geschiedenis van Nederland en deszelfs bewoners.

§ 1. *Staat van Europa.* Tafereel van den toestand van Europa. De *kerkelijke* toestand van Europa wordt verwisseld in een

politiken. *Duitschland* en *Frankrijk* treden politiek te voorschijn, terwijl te voren Rome heerschte. Zoo treedt het Volk op. Dit alles gaf een schok aan de Volken, die als de voorbereiding was van het nieuwe leven, dat met de 16de eeuw in Europa aanbreekt. Één is de band tusschen de overige Rijken van Europa en Nederland. Van de uiteenzetting dezer onderlinge betrekking hangt de geheele rigtige voorstelling onzer Vaderlandsche Geschiedenis af.

§ 2. *Staatkundige toestand van Nederland.* Dit tijdperk kenmerkt zich door streving naar volksvrijheid; door den strijd tusschen Aristocratie en Democratie. Van hier de gedurige oorlogen tusschen Edelen, Volk, Graven, Bisschoppen en Hertogen. — Van hier toegestaane regten aan het Volk, — gedurige oorlogen met Frankrijk en verbindtenis, terwijl het altijd een leen blijft van Duitschland. — Vooral ontwikkeling van den band, die langzamerhand tusschen de Provincien gestrengeld wordt. Eerst bestaan zij elk afzonderlijk, daarna zijn *Holland* en *Zeeland* met *Henegouwen* verbonden, en vooral verbindt het *Bourgondische* Huis de *meeste* Nederlanden, tot dat eindelijk het *Oostenrijksche* Huis, onder Karel II, (1543) *alle* Nederlanden verkrijgt. Zoo wordt de staatkundige band gevormd. Men ziet telkens meer en meer streving naar vereeniging der Nederlandsche Gewesten. Dikwijls schijnen de Volken, zulks door Huwelijken, en andere beschikkingen, bedoeld te hebben, wanneer het door invallende gebeurtenissen verhinderd werd.

Langzamerhand echter werden telkens meerdere Gewesten vereenigd en allen tot één hoofd gebragt.

Hoe vele wenken voor de nieuwere Geschiedenis! Men vindt hier gelegenheid, om historisch den staatkundigen toestand van Nederland te schetsen, doch hierbij moet tevens onderzocht worden, in hoe verre zij *al,* dan *niet* verbonden waren, Wel waren zij door eenen Vorst bestierd, maar in hoe verre zulks invloed uitoefende op de onderlinge vereeniging, blijke. Zij bleven toch afzonderlijke Hertogdommen, Graafschappen, enz.

Hierbij zou men nog kunnen voegen de gewestelijke *verdeeling*, welke in dit tijdperk weinig verandering onderging.

§ 3. *Staat- en Krijgskundige Geschiedenis.* Hoe meer men aan de nieuwere Geschiedenis nadert, des te belangrijker wordt de Staatkundige Geschiedenis en eischt dezelve naauwkeuriger behandeling. Intusschen daar men hier niet de Geschiedenis van één Volk beschrijft, maar van verschillende afgescheiden Landschappen onder verschillende Bestierders en Regeringsvormen, dient men de dwaling van vele Geschiedschrijvers te ontwijken, die, of door gemeenschappelijke behandeling, of door geene behoorlijke schifting, den Lezer verwarring veroorzaken, en hem buiten staat stellen, den historischen gang der daadzaken nategaan, terwijl hij eene menigte lotgevallen der Gewesten zich ziet voorgesteld, maar geene Geschiedenis derzelve, anders dan uit eenige wenken. Ook hier moet de Geschied-

schrijver niet alleen de lotgevallen verhalen, en ten besluite daaruit eenige slotsommen trekken; maar het voegt ook, die lotgevallen zoo te doorgronden, te ordenen, te schikken, dat hij den *geest*, die daarin heerscht, doe kennen en daardoor het geheel pragmatisch weet te ordenen, en onder rubrieken te brengen.

Zal men slechts *chronologisch* den loop der gebeurtenissen opgeven, dan zal de geest der Geschiedenis daaraan ontbreken. Men verkieze daarom, hier vooral bij de Staatkundige Geschiedenis, eenige rubrieken, waardoor de loop der Geschiedenis duidelijker wordt. Schoon welligt de Geschiedschrijver andere, meer belangrijke, punten, bij de volledige bewerking der Geschiedenis, zou kunnen uitkiezen, willen wij de volgende, alleen ten voorbeelde, aanduiden:

1). De *algemeene Staatkundige lotgevallen*; die, welke op den algemeenen toestand der Nederlandsche Gewesten invloed hebben, welke welligt afzondelijk kunnen worden voorgesteld, ten zij dan, dat men meende, dezelve gevoegelijker telkens te kunnen inlasschen.

§ 4. 2.) De *burgeroorlogen*, — vooral de *Hoeksche* en *Kabbeljaauwsche twisten.* — Hier de *oorzaken* van allengs, in verschillende Gewesten ontstane, burgeroorlogen, in den meerderen volksgeest en streving naar volksvrijheid, of andere meer strijdzieke woelingen dezer eeuw gelegen; — alsmede de *aanleidingen*, die tot ont-

wikkeling dier oorzaken, meer dan vroeger, voorhanden waren. — Vervolgens de verschillende onderlinge *twisten*, die *tusschen Edelen, Volk* en *Graven*, in Holland vooral, gevoerd werden — en eindelijk eene uitvoerige behandeling van de *Geschiedenis* der Hoeksche en Kabbeljaauwsche twisten.

§ 5. *Overige burgeroorlogen in andere Gewesten.* Heeckerens en Bronkhorsten. — Vetkoopers en Schieringers, — en andere — ook in de Zuidelijke gewesten; nevens den algemeenen geest, daarin heerschenden. Merkbare voortgang naar volksvrijheid.

§ 6. 3). *Buitenlandsche oorlogen met andere Volken*, vooral met Frankrijk.

§ 7. 4) *Staatkundige lotgevallen*, meer bijzonder *van de* 13de *eeuw*, *tot op de vereeniging der meeste Nederlandsche Gewesten*, *onder Filips den goeden* (van Bourgondien), 1200 — 1445. In deze periodieke behandeling der Geschiedenis, stelle men den toestand van *Braband* en *Gelderland*, als *Hertogdommen*, van *Vlaanderen*, *Holland*, *Zeeland*, *Henegouwen*, *Namen* (en *Luxemburg ?*), als *Graafschappen*, zoo wel als van *Utrecht* en *Luik*, als *Bisdommen*, afzonderlijk voor, opdat men de Geschiedenis aller Gewesten onderscheide, en elk in derzelver waar karakter leere kennen.

§ 8. 5) *Van Filips den goeden*, *tot op Karel* V.

De vereeniging van alle Nederlanden onder het Bourgondisch-Oostenrijksche huis, 1445-1543, (ut supra.)

§ 9. 6) *Van de hereeniging aller Nederlanden, tot op den afstand van Karel V.* en *het einde der oude Geschiedenis*, 1543. — 1555. Hier concentreert zich alles meer en meer in de Geschiedenis; één Vorst; eenerlei wetten; een algemeene Landvoogd. Die eenheid der Geschiedenis worde ontwikkeld, en ten slotte: *de staatkundige toestand van Nederland, aan het einde der oude Geschiedenis.* Vroeger echter de betrekking tusschen Godsdienst en Staatkunde, en de rijping van die zaden van onrust, tweespalt, twist, en opstand, welke den tachtigjarigen oorlog te weeg bragten. *Hier is de overgang tot de nieuwe Geschiedenis.*

§ 10. *Geschiedenis van den regeringsvorm.*-Leenregt; regering der verschillende Gewesten,- klimmend gezag der steden en staten: — *Tabellen* van de Graven, Hertogen, Bisschoppen enz. nevens de Keizers, wier Leenmannen zij waren. - Wetten.

§ 11. *Topographie.*

§ 12. *Koophandel*, *scheepvaart*, *landbouw*, *visscherij*, ut supra.

§ 13. *Overzigt over Nederland*, *in en aan het einde der oude Geschiedenis.*

II. AFD. *Geschiedenis van den Godsdienst.*

III. AFD. *Geschiedenis van Letteren en Beschaving.* — *Bronnen.*

TWEEDE DEEL.

NIEUWE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND.

1555 — 1814.

Dit deel bevat dan, volgens de opgegevene gronden, twee Boeken.

I. Boek. Geschiedenis van de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

II. Boek. Geschiedenis der Zuid-Nederlandsche Provincien.

EERSTE BOEK.

Geschiedenis van de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

1555 — 1814.

Nederland (Noord-) treedt in dit deel der Geschiedenis, als Volk, op. De Nederlandsche Staat wordt geboren en verrijst. De tijd is voorbij, dat onze Vaderen, als afgezonderde stammen, leven. Het Noordelijke deel scheidt zich af van het Zuiden en de veerkracht, die de Hervorming gaf aan den strijd voor vrijheid en geweten, ontwikkelt zich in het Noorden. Daar vereenigt één band Zeven onafhankelijke Gewesten. Zij maken één vereenigd huisgezin uit van broeders, waar allen door onderlinge overeen-

stemming bestuurd worden. Van hier gedurige oneenigheid; doch tevens vereeniging, en zoo hereenigd, heeft het te meer kracht, om zich naar buiten te doen gelden.

(Men zou hier eerst een gemeenschappelijk tijdperk van strijd tegen Spanje, in Noord- en Zuid-Nederland, kunnen plaatsen; doch daar men als dan beider Geschiedenis te veel zou moeten vereenigen, welks schadelijke gevolgen wij meenen aangetoond te hebben, komt zulks minder in aanmerking).

EERSTE TIJDPERK.

Van het begin der onlusten,
tot op het einde van den tachtig jarigen Oorlog of
van Filips II. tot op den Munsterschen Vrede.

De opkomst en vestiging der Republiek. Strijd voor godsdienstige en burgerlijke vrijheid.

1555 — 1648.

Nederland, onder de dwingelandij van Filips zuchtende, verheft zich met eene veerkracht, welke Europa verbaasde. De Hervorming deed de boeijen, aan Godsdienst en Vaderland geklon-

ken, gelijkelijk verbreken. Ontevredenheid slaat over tot onlusten, en eindelijk wordt de tachtigjarige oorlog gevoerd, die, bij den Vrede te Munster, besloten wordt door de vestiging van de Republiek der vereenigde Nederlanden.

EERSTE AFDEELING.

Geschiedenis van den Nederlandschen Staat of de Republiek.

§ 1. *Politieke toestand der wereld en van Europa.* Omwenteling der 16de eeuw. — Nieuw leven. — Hoogte, waarop de Volken van Europa stonden. — Europeesch Statenstelsel. — Godsdienst en Hervorming, de ziel der Staatkunde. — *Spanje* en hare algemeene heerschappij. — Europesche Rijken en Staten, enz., enz.

§ 2. *Toestand van Nederland, aan het begin van dit tijdperk, en betrekking tot Europa.* Hier de plaats, welke Nederland nu in de Europesche Staten en het Statenstelsel ging bekleeden.

§ 3. *Staatkundige Geschiedenis.* 1.) *Van den afstand van Karel V. tot op het begin van den tachtigjarigen oorlog*, 1555—1568. Filips en zijne dwingelandij; — plakkaten, Bisdommen, Inquisitie, schrikbewind van Alva, nevens onlusten, die zich alom openbaren. — Misnoegen des Volks. — Beginselen van den opstand en het verbond der Edelen. — Prediking der nieuwe leer. — Geuzen.

Beeldenstorm. — Vonnis der Inquisitie en des Konings over de Nederlanden.

§ 4. 2). *Tachtigjarige oorlog*, *van deszelfs begin tot op de Unie*, — 1579 — Oranje — Spanjes tijrannij — Alva.

§ 5. 5) *Unie van Utrecht.* Deze worde afzonderlijk in hare aanleiding — geschiedenis, — inhoud, — en aard, — naar den geest dier tijden beoordeeld, — voorgesteld.

§ 6. 4). *Tot op het twaalfjarig Bestand.*

\- 7. 5). *Bestand.*

\- 8. 6). *Hernieuwing en einde van den Oorlog.*

\- 9. 7). *Munstersche Vrede.*

\- 10. *Verdeeling des Vaderlands*; met bijgevoegde ***kaarten*** van de Republiek der vereenigde Nederlanden.

§ 11. *Geschiedenis van den Regeringsvorm.* Dit belangrijk onderwerp worde naauwkeurig bewerkt en niet versmolten onder de overige; daar hiervan de geheele rigtige voorstelling van den toestand onzer Republiek afhangt. Duidelijker zal men dit in een geheel kunnen vereenigen, dan door zulks telkens te splitsen en te verdeelen. Men moet echter hier het Spaansch

van het Nederlandsch-Republiekeinsche Bestuur onderscheiden.

1). *Spaansch Bestuur.* Hier de Graaf, Hertog of Heer, Filips, — de Landvoogden, — algemeene en Gewestelijke Stadhouders, — Raad der beroerten. — Legerhoofden, — nevens al de *attributen*, aan elk dezer waardigheden verbonden, — en de *wisseling*, welke zij ondergingen.

2). *Nederlandsch Bestier* in het algemeen, — *eerst* de veranderingen in dit Bestier, gedurende de beroerten tot op de afzwering van Filips; — *dan* de verandering, daarin door de afzwering van Filips veroorzaakt, en het Tusschen-bestuur, — Mathias, - Anjou, - Oranje, - Leicester, - en het gewestelijk bestier; — *waarna* men opmerke, hoe hieruit langzamerhand de Republiek geboren werd.

3). *Republikeinsche Regeringsvorm.* Deze werd onmerkbaar op een vasten voet gebragt, en bleef grootendeels aldus aanwezig, gedurende het bestaan van onze Republiek. Zij worde daarom hier, ook voor de volgende tijdperken, uit elkander gezet, en telkens, of vergeleken, of afgeleid uit het Verbond der Unie. Die regeringsvorm is drieledig; die van het

ALGEMEENE BONDGENOOTSCHAP, — waartoe de *Algemeene Staten*, — de *Raad van State*, de *Generaliteits Rekenkamer*, de *Finantiekamer*, de *Generaliteits Muntkamer*, behooren, welke allen in hunnen oorsprong, — inrigting, — werkzaamheden, — aanzien worden voorgesteld; en die der

Provinciale Besturen; waarin het Stadhouderlijk Bestuur en dat der Staten, — de persoon, zoo wel als de attributen der Gewestelijke *Stadhouders;* — de *Staten* en de leden van Staat in de verschillende Gewesten, benevens derzelver betrekking tot de Stadhouders, — vervolgens de Raadpensionaris, in Holland. — Eerste Edele, in Zeeland enz. Uit deze uiteenzetting van den geheelen Regeringsvorm blijkt dan de vorm van onzen Staat duidelijk. Daarna de

Stedelijke Besturen en het *Bestuur der Admiraliteit.*

§ 12. *Wetten. Invloed van Holland op den Staat. Krijgsmagt.*

§ 13. *Topographische Geschiedenis.*

§ 14. *Staat- en Krijgs-kundige Geschiedenis van Nederland, buiten Europa. Volkplantingen.*

§ 15. *Geschiedenis van Koophandel en Zeevaart.*

Deze beide §§ zijn ten naauwste verbonden. De Geschiedenis onzer Volkplantingen worde aldus verbonden met onze Staatkundige Geschiedenis. — Hier dus de veroveringen onzer Volkplantingen en derzelver lotgevallen. — Maar vooral worde het naauw verband van onzen handel met den bloei en de uitbreiding van onzen Staat aangetoond, terwijl men hier de Nederlandsche Zeevaart op de O. en W. Indiën, — op de Middellandsche Zee en den Levant, — op de Oost-

Zee en het Noorden, — en op de Rivieren, — ook in verband met onzen *Koophandel*, beschouwt, worde deze vooral in de *Geschiedenis der Nederlandsche Kolonien* ontwikkeld. — Hier worde het Europesche Koloniale Stelsel, — de toestand van de Kolonien der overige Volken, — zoo wel als de langzaam voortgaande zucht tot Kolonisatie, — de aanwinst onzer Kolonien, — en derzelver aard — geschetst.

Tot die Geschiedenis van onzen *Handel* en *Volkplantingen* behooren dan ook de

Maatschappijen en Inrigtingen van onzen Handel, vooral de *O. en W. Indische Maatschappijen;* de Kamer van den Levantschen handel, — de Noordsche Kompagnie enz., — wier geheele oorsprong, — inrigting, — en lotgevallen, zoo belangrijk voor den Nederlandschen Staat, door den Geschiedschrijver in het regte daglicht moet worden geplaatst; waarbij de toestand *van onzen binnenlandschen handel*, vooral van fabrijken en handwerken, en het

Bestuur van Nederlands Indië.

§ 16. *Geschiedenis van Landbouw en Visscherijen.*

§ 17. *Overzigt over den toestand van Nederland, aan het einde van den tachtigjarigen oorlog.*

TWEEDE AFDEEING.

Geschiedenis van den Godsdienst.

DERDE AFDEELING.

Geschiedenis van Letteren en Beschaving.

Bronnen.

TWEEDE TIJDPERK.

Van den Munsterschen vrede, tot op Willem IV.

Genot en handhaving der verkregene vrijheid.
Bloei der Republiek.
1648 — 1750.

De Nederlander rust, in dit tijdperk, op de vrijheid, die hij door zijn bloed heeft verkregen. Hij *geniet*, wat hij te voren zich *verwierf;* zie daar het *karakter van dit tijdperk.* Als Natie treedt hij op onder de Volken, en legt een groot gewigt in de schaal van Europa, zoo dat hij, sterk door inwendige kracht, noch door Vorsten, noch door buitenlandsche oorlogen, noch door inwendige verdeeldheden, kon worden geschokt. Hij *bleef*, die hij *was.* — Dan in vervolg van dit tijdperk, werd men te veel aan de rust gewoon. Men zocht overal den vrede, en hielp dien bij anderen bevorderen. Uitwendige rust was het hoofddoel. Men genoot dan ook nu de vruchten van den vaderlijken moed in koophandel, visscherijen enz. Was toch te voren Godsdienst de spil der staatkunde, thans was het: geldwezen of handelgeest.

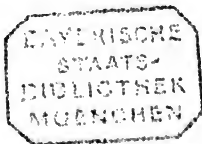
EERSTE AFDEELING.

Geschiedenis van den Nederlandschen Staat.

§ 1. ***Overzigt over de Geschiedenis der wereld en van Europa, in dit Tijdperk, en betrekking van Nederland tot Europa.*** — Strijd ter verbreking en handhaving van het evenwigt in Europa. Engeland, Frankrijk, Spanje en Duitschland zochten algemeene Monarchijen te vestigen. — Van hier de oorlogen en vredestraktaten. — Elk der Vorsten zocht echter door eenen verschillenden invloed te heerschen. Hierdoor wordt de Staatkunde van Europa geregeld. — Rusland en Pruissen treden op, als Europesche Mogendheden.

De betrekking van Nederland tot Europa was allerbelangrijkst. — Mededinger van Engeland, — bemiddelaar der twisten, — hersteller van het verbroken evenwigt, was onze Staat. *Om* ons, werd dikwerf de oorlog begonnen, *met* ons gestreden, *door* ons geëindigd; — want liefde tot den vrede was de grondtrek van ons karakter.

§ 2. ***Regering en bestier van Nederland.*** Thans, nu dezelve gevestigd was, zal men haar te voren moeten beschouwen, eer men zich de Staatkundige voorvallen herinnert. Hiertoe worden uiteengezet: de *Unie*, dat blijvende bolwerk van den Staat; — de *Souvereiniteit;* — de *vertegenwoordigende Collegien* der *Staten.* — de *Stadhouders.* — Hiertoe behoort dan de *Geschiedenis*

van het Stadhouderschap, gedurende 1) het Stadhouderlooze tijdvak, 1650 tot 1672. — 2) het Stadhouderschap van Willem III, 1672 tot 1702, 3) Stadhouderloos bestier 1702 tot 1747; 4) en het erfelijke Stadhouderschap 1747; — vervolgens de Kapiteins-Generaal en Admiraals-Generaal. — De groote vergadering.

Reglementen en Wetten.

§ 3. *Burgerlijke en Staatkundige gebeurtenissen.* Geheel in de Geschiedenis van Europa, met name die van Engeland en Frankrijk, ingeweven, is die van Nederland. — Het tijdperk van ons grootste aanzien in Europa was dat van 1670 — 1712. Ook hier kan men de Staatkundige Geschiedenis in eenige rustpunten indeelen.

1). *Gebeurtenissen, gedurende den vrede*, 1648 — 1652. Gedrag van den Staat jegens Engeland. — Overige twisten. — Inlandsche twisten over de Militie. — Amsterdam. — Invloed van Willems dood op de gebeurtenissen.

2) *Van den Engelschen oorlog, tot op het drievoudige verbond*, 1652 — 1668. Oorlog met Engeland. — Toestand van Nederland, tijdens den oorlog. — Oorlog met Portugal. — Noordsche oorlog.— Engelsche Munstersche oorlog. — Triple Alliantie. — Inwendige voorvallen, 1654 — 1668.

3) *Van den Franschen oorlog, tot den Rijswijkschen vrede*, 1668 — 1697.

4) *Van den Spaanschen oorlog, tot op Willem* V. 1697 — 1750.

§ 4. *Diplomatie.* Het was de eeuw, waarin men al het *verkregene* trachtte te *bevestigen* en te handhaven. Van daar de verbonden. — Hiertoe zoo wel de Historie der *verbonden*, — *Traktaten* en *Alliantien*, — als der *Vredesverdragen.* Men merke hierin op — den geest der Nederlanders en — het klimmend gezag van den Staat, — zigtbaar in den aard dier Traktaten. Dit deel der Geschiedenis is allerbelangrijkst voor onze politieke Geschiedenis.

§ 5. *Invloed van den Godsdienst op den Staat en deszelfs bloei.*

§ 6. *Krijgsbedrijven der Nederlanders buiten Europa. Aanzien en vermogen van den Staat.*

§ 7. *Koophandel en Kolonien. Handel.* Hier eerst de Geschiedenis onzer Kolonien — en dan van onzen handel. Hiertoe behoren de O. en W. Indische Maatschappijën en derzelver Geschiedenis; — de hoogte van den handel door eigene kracht, — naijver der Engelschen, — sluiting der Schelde. — Akte van Navigatie. — Handel op Zweden, — Spanje, — de Oostzee. — Levantsche — en Noordsche handel. — Vrij schip, vrij goed. Daar na *de Staat van den Handel in* 1650. — Verval — Actie of windhandel. — Aard en voorwerpen van handel.

§ 8. *Land- en Zeemagt van den Staat — Geldmiddelen, Muntwezen. Burgerregt.* Vreemdelingen hier te lande. — Verschil van standen.

§ 9. *Topographie.* Zij bevat nu niet meer de beschrijvingen van den grond, maar veeleer de omwentelingen en veranderingen, daaraan door de natuur of menschenhanden toegebragt. Daarom behoort hieronder de Geschiedenis van Dijkbreuken, — Overstroomingen, — Watervloeden, — Dijken, — Rivieren, — Kanalen, — Paalwormen. — Dijk- en Waterbesturen. — Watermolens, — Boezems, — Polderkaden enz.

§ 10. *Nationale Nijverheid. Fabrijken. Trafijken. Visscherij. Landbouw.*

§ 11. *Algemeen karakter van dit tijdperk en trap van bloei.*

TWEEDE AFDEELING.

Geschiedenis van den Godsdienst.

DERDE AFDEELING.

Geschiedenis van Letteren en beschaving.

Bronnen.

DERDE TIJDPERK.

VAN HET ERFELIJK STADHOUDERSCHAP TOT OP HET EINDE DER NIEUWE GESCHIEDENIS, BIJ HET WEENER CONGRES.

1748 — 1814.

Val der Republiek. — Democratische en vrijheidsgeest. — Omwentelingen.

Thans, na het *genot* (Tijdp. II) der te voren (Tijdp. I) *verkregene* vrijheid en voorspoed, gevoelde men meer, wat men wilde zijn. De volksgeest werkt in al zijne zoo voordeelige als schadelijke rigtingen. Buitenlandsche invloed gaf voedsel aan die ontwikkeling en overdrijving van denzelven. Hier door werden de partijen in den Staat, te-voren geboren, nu meer geregeld. Eindelijk breekt dezelve ontstuimig los, deelt in de algemeene omwenteling van vele Staten, beleeft een rusteloos tijdperk, waarin de Republiek onder verschillende gedaanten optreedt, en eindigt bij derzelver geheelen ondergang door der Franschen overheersching in Europa.

Zoo bezwijkt de Unie. Hier eindigt de nieuwe Geschiedenis van Nederland, welke de lotgevallen der Republiek bevat.

Het tijdperk toch der omwenteling behoort nog bij dat onzer Republiek, wier slooping daarin voorkomt.

EERSTE AFDEELING.

Burgerlijke, staatkundige en maatschappelijke Geschiedenis van Nederland.

§ 1. *Staatkundige toestand van Europa.* Woelingen en Hervormingen, in de staatkundige wereld. — Hier worde het tafreel der omwentelingen in Europa geschetst.

§ 2. *Toestand van Nederland.* Betrekking tot Europa. — Geest van dit tijdperk, — vestiging van twee partijen in den Staat; — verschil van land- en zeeprovincien. — Invloed der buitenlandsche volken op den Staat en den Volksgeest.

§ 3. *Burgerlijke en staatkundige Geschiedenis.*

1) *Van* 1748—1776. Gevolgen van voorg. tijden. — Zevenjarige oorlog, na rust en vrede 1751 — 1763, — voorbeeldelooze voorspoed der Republiek. 1763 — 1776.

2) *Van den Amerikaanschen oorlog tot aan de herstelling van het Stadhouderschap.* 1776 — 1787.

3) *Van daar, tot op de Omwenteling.* 1787 — 1795.

4) *Van het begin der Bataafsche Republiek, tot op derzelver val.* 1795 — 1806. Omwenteling. — Bataafsche Republiek. — Partijen in den Staat. —

Onafhankelijkheid der Republiek, — regeling van den Staat. — Omwenteling en tegenomwenteling. 1798. — Landing der Engelschen. 1799. — Staat van den oorlog. — Vrede van Amiens. 1802. — Binnenlandsche gebeurtenissen. — Vernieuwde zee-oorlog, 1803. — De Bataafsche Republiek, onder een Raadpensionaris. — Heerschappij der Franschen in Europa en derzelver invloed op ons Vaderland.

5) *Koningrijk Holland.* 1805 — Ondergang der Republiek. — Vestiging van het Koningrijk Holland enz.

6) *Nederland, in Frankrijk ingelijfd, verdwijnt uit de Geschiedenis.* 1810 — 1813. — Inlijving in Frankrijk. — Gevolgen hiervan. Russische oorlog. — Voltooijing der Dwingelandij. — Ontwaking van het vrijheids-vuur. — Nederlandsch Bondgenootschap.

7) *Omwenteling. Afzwering van Napoleon. Algemeene Vrede.* 1813 — 1814. Inwendige regeling van den Staat. — Einde der omwenteling. — Vrede van Parijs — Weener Congres.

8) *Geest van dit tijdperk.* Eindigde de oude Geschiedenis met de afzwering van Filips, de nieuwe met die van Napoléon. Beide toonen ons, aan het einde, zoo als aan het begin, de vrijheidsliefde en veerkracht der Nederlanders.

§ 4. *Geschiedenis van den Regeringsvorm.* Deze doorliep thans vele tijdvakken:) *van* 1750 — 1795

bleef de oude Regering met gedurige wijzigingen en verbeteringen behouden, tot zij eindelijk bezweek. — Aristocratie. — Reglementen. — Stadhouders. — Gezag. — Bestuur der Gouvernante en de Stadhouders. — Monarchale beginselen, langzaam in den Staat doorbrekende.

2) *Bataafsche Republiek.* Opheffing van het Stadhouderschap en der veranderde Regerings-Collegien. — Invoering van nieuwe Collegien. — Nationale vergadering. — Wetgevend ligchaam, 1798. — Staatsbewind, 1802.

3). *Republikeinsche Regeringsvorm met een Raadpensionaris.*

4). *Koninklijke Regeringsvorm;* de Koning. — Constitutie. — Departements-bestuur — Stedelijk bestuur. — Einde dier Regering.

5). *Keizerlijke Regeringsvorm.* — Despotisch — Monarchaal.

6). *Wetgeving*, — Wetboeken, Code Napoléon — Staatsregelingen.

§ 5. *Diplomatie.* Traktaten. Verbonden. Alliantien.

§ 6. *Geldwezen.* Muntwezen. Belastingen.

§ 7. *Topographie. Verdeeling des Lands in de verschillende tijden*, nevens *kaarten* van de ver-

schillende verdeeling der Republiek en des Rijks, in Provincien en Departementen, naar de verschillende Staatsregelingen. — Vervolgens behooren hiertoe de *territoriale veranderingen*, die zoo veelvuldig waren; — de watervloeden en plaatselijke rampen, nevens het bestier van den *Waterstaat*. Dit deel zoo veel mogelijk met *kaarten* en *platen* opgehelderd.

§ 8. *Land- en Zeemagt van den Staat.* Men onderscheide ook hier, even als elders, de verschillende perioden van dit Tijdvak.

§ 9. *Krijgsbedrijven ter Zee* en *Geschiedenis onzer Kolonien*, waarbij tevens de invloed der Kolonien op den Staat, — en van den Staat op de Kolonien, — worde aangetoond.

§ 10. *Geschiedenis van Handel en Scheepvaart.* Kwijning, 1750, — opvolgende wisselende lotgevallen. — Verval. — Continentaal-stelsel. — Ondergang des Handels. — Herleving in 1813. — Aard van onzen Handel. — Scheepvaart.

§ 11. *Handelmaatschappijen voor de Kolonien.*

— 12. *Fabrijken, Nijverheid, Geldmiddelen.*

— 13. *Landbouw.* Deze voortgangen. — Maatregelen ter bevordering, — aard en omvang van onzen Landbouw. — Teelt. Vee-teelt. Houtteelt. — Runderpest. Landbouw in de Kolonien. Visscherij.

§ 14. *Geschiedenis van het Huis van Oranje.* Ook buiten het Vaderland.

§ 15. *Algemeen overzigt over dit tijdperk* en over den leeftijd des Volks. Voorstelling van de Geschiedenis in het algemeen. — Einde der nieuwe Geschiedenis. — Overgang tot een nieuw tijdperk.

TWEEDE AFDEELING.

Geschiedenis van den Godsdienst.

DERDE AFDEELING.

Geschiedenis van Letteren en Beschaving.

Bronnen.

TWEEDE BOEK.

Nieuwe Geschiedenis der Zuid-Nederlandsche Gewesten.

Ten einde der Geschiedenis onzer Republiek niet te versmelten, toone men hier, in een *eerste tijdperk*, den band met Noord-Nederland aan, waardoor men zich tevens den overgang baant van de Republiek tot de Zuidelijke Geschiedenis; een *tweede* tijdperk stelle Zuid-Nederland, onder Spaansch Bestier; een *derde*, onder Oostenrijksch Bestier voor, terwijl men welligt een *vierde* tijdperk van Jozef II. tot op de vorming van het Koningrijk der Nederlanden, kan vaststellen.

Het zal minder noodig zijn, ook deze Geschiedenis, even ontwikkeld, als die der Republiek, te schetsen, daar de bovenstaande ontwikkeling genoegzaam aantoont, in welken *geest* wij meenden, dat de Geschiedenis moet worden behandeld, en dit was, naar mijn inzien, het doel der oproeping van Z. M. ter levering van eene schets der Geschiedenis. — Wij onthouden ons daarvan ook des te eerder, daar wij deze Bijdragen niet wenschen te doen strekken ter mededinging naar den vacerenden post, en daar onze Zuidelijke Landgenooten deze gaping rijkelijk zullen aanvullen, aan welke wij gaarne de voorstelling hunner lotgevallen overlaten.

DERDE DEEL.

NIEUWSTE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND.

Het Koningrijk der Nederlanden.

EERSTE TIJDPERK.

*Van de vorming van het Koningrijk
tot op*............... ?
1815.............. ?

Dit deel zij aan het Nageslacht overgelaten. Naauwelijks leven wij, aan het *begin* van het *eerste* Tijdperk, en verre zij nog de sluiting van hetzelve verwijderd! Daarom zorge men nu slechts *Jaarboeken* en *Gedenkschriften* te verzamelen en deze zoo kritisch interigten, dat de Nazaat, wanneer hij de Geschiedenis van *onze* eeuw zal gaan beschrijven, dezelve als echte bronnen moge bezigen. Dit moeten de Jaarboeken van een verlichter eeuw, boven die der middel-eeuwen, vooruit hebben. Doch de *Geschiedschrijver* heeft hier nog geene taak!

AANMERKINGEN.

Bij het voorgedragen Plan, zij het alleen vergund, het volgende aan te merken:

1). Wij hebben eenen meer *regelmatigen gang* voorgesteld, dan men veelal in onze Geschiedenis gewoon is, omdat daarin als dan vele voorwerpen worden opgenomen, welke anderzins slechts als in het voorbijgaan worden aangestipt, en die dan door de geheele Geschiedenis worden versnipperd. Of behoort niet de Geschiedenis van het Volk en den Staat tevens die des Vaderlands en der Maatschappij te bevatten? Moet niet daarom de Topographie, de Handel, de Landbouw eene meer belangrijke plaats beslaan, dan zij gewonelijk doet. Veelal worden *hier en daar* belangrijke gebeurtenissen, hiertoe betrekkelijk, vermeld; doch de Landgenooten kunnen als dan nog geenszins eene volledige Geschiedenis der Topographie, of van Landbouw en Handel daar uit opmaken. Hebben zij echter elk hare vaste plaats, in elk Tijdperk, dan worden zij minder verwaarloosd en meer in haar geheel behandeld.

2). Hierdoor nu gewint de Geschiedenis een ander voordeel. *Het geheel moet de eenheid der Geschiedenis voorstellen*, en die eenheid bestaat in de voorstelling van het Nederlandsche *Volk*, en den Nederlandsche Staat, in alle deszelfs *betrekkingen.* Deze toch moeten gekend worden

zal men den Staat regt kennen. De vereeniging van deze allen stelt den toestand van den Staat voor: maar ook elk dezer betrekkingen had *hare* Geschiedenis. Hare lotgevallen heeft men steeds verspreid, door de Geschiedenis; doch door deze behandeling erlangt men in de eene Geschiedenis van Nederland tevens eene doorgaande Geschiedenis van deszelfs Koophandel, Diplomatie, Zeevaart, Staatkundigen toestand. Alleen zij de Geschiedschrijver bezorgd, steeds den draad dáár op te vatten, waar hij denzelven bij dit punt, in het voorgaande tijdperk, gelaten had, en denzelven daardoor aan elkander aan te sluiten, schoon altijd in verband tot het tijdperk, waarover hij handelt. Of wordt niet uit dit oogpunt b. v. het punt der *Finantien* hoogst belangrijk in de Nederlandsche Geschiedenis; niet wanneer men dezelve alleen beschouwt uit het oogpunt, waaruit of Makelaars, of Speculanten, den loop der Beurs, der nieuwe of gevestigde Geldleeningen volgen; maar als de zenuw van den Staat, komt zij met deszelfs bloei en verval in onmiddellijk verband en wordt dus een *historisch punt.* De Staatshuishoudkundige zal dan, in die Geschiedenis, met een oogopslag den geheelen gang van het Nederlandsche Finantiewezen kunnen nagaan. De Geschiedenis wordt daardoor meer in *al hare deelen:* Geschiedenis.

3). *Wij hebben over de Geschiededenis van Godsdienst, Letteren en Beschaving naauwelijks eenige ontwikkeling gegeven*, om dat

dezelve ons toescheen, bij het Koninklijk Besluit, niet gevraagd te worden. Wij voor ons meenden echter te moeten aanduiden, waar zij, naar ons denkbeeld, in de algemeene Geschiedenis van Nederland hare plaats beslaan moet, ten einde alzoo te waken, dat zij daar niet, gelijk veelal, als in het voorbijgaan, maar even opzettelijk als de Staatkundige Geschiedenis, moet worden behandeld. — Maar daarenboven de Geschiedenis onzer Letteren zij niet slechts eene Geschiedenis onzer Schrijvers; neen! de kunsten en wetenschappen zelve, de gang, dien zij namen, moeten daarin ontwikkeld worden. Hierin worden dan wel de Schrijvers opgenomen, daar, waar zij dien voortgang bevorderd hebben, of in het algemeen in hunne verdiensten; maar *hunne* Geschiedenis is nog geene Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen. De Duitschers hebben ons in de werken van *Eichhorn*, *Wachler* en anderen, voorbeelden gegeven. Nederland blijve niet aan vroegere gebreken verkleefd.

4). *Men binde den nieuwen Geschiedschrijver niet te zeer*, *noch beperke hem.* Hierdoor zou men de kracht en de oorspronkelijkheid der Geschiedvorsching breken; en de Geschiedenis, zoo angstvallig naar een opgegeven ontwerp geplooid, wordt ook bij den man van genie: *misgewas.* Zoo is geen Robbertson gevormd.

5). Eindelijk *vele bezwaren zullen zich* tegen

elke, ook tegen deze *onze* Schets opdoen, die alleen bij de geheele ontwikkeling zich vertoonen. Daarom moet vrijheid, die in het gebied der Letteren behoort te heerschen, overal het eigendom zijn van den Rijks-Geschiedschrijver.

IV.

MIDDELEN,

DIENSTBAAR TER VERWEZELIJKING VAN DIT PLAN.

Het Koninklijke besluit vraagt ook » *eene op-* » *gave der middelen, welke meest gepast worden* » *geoordeeld, om zoodanig plan te verwezenlij-* » *ken.*" Veel zal hier welligt door anderen worden in het midden gebragt; het zij ons genoeg, het een en ander, hetwelk ons voor den geest kwam, met bescheidenheid en vrijmoedigheid aan het beter oordeel van wijzeren over te geven. — Ook deze onze denkbeelden zullen wij tot eenige hoofdpunten brengen.

1). Wat de *inrigting van het werk* zelfs betreft, zal men aan dezen eisch der Geschiedenis, in onze dagen, voldoen en Nederland zich eenmaal kunnen beroemen, eene algemeene en volledige Geschiedenis te bezitten, dan huldigen wij daarin eerbiedig de wijsheid des Konings, wiens wil het is, door een' in de Geschiedenis ervarenen en geoefenden Geleerden en tegelijk tot Geschiedschrijver gevormden Landgenoot eene *Geschiedenis van Nederland* te doen beschrijven. — Doch men neme zulks dan in den ruimsten omvang, dien men aan dit woord geven

kan. Daar nu deze, volgens ons plan, bevatten moet:

1). De Geschiedenis van den Staat.

2). De Geschiedenis van den Godsdienst.

3). De Geschiedenis van Letteren en Beschaving, zou men uit dit eene werk eene vereeniging van vele afzonderlijke werken kunnen maken, zoo dat de drie boven opgegevene afdeelingen, elk afzonderlijk worden behandeld, en ook onder afzonderlijke titels voorkomen. Wij zouden dan bezitten zoo wel eene afzonderlijk bewerkte *Geschiedenis van den Staat*, als eene *Letterkundige Geschiedenis van Nederland*, en ook eene *Kerkelijke Geschiedenis*. Doch deze (ofschoon ook welligt door verschillende Schrijvers vervaardigd), zouden weder worden vereenigd tot eene *Algemeene Geschiedenis van Nederland*, en dezelve dus onder dubbele titels worden uitgegeven.

Door zulke of dergelijke uitvoering zou men hierin, meer evenredig aan de behoeften van onze eeuw, kunnen te werk gaan. Reeds deden zulks, naar de behoeften van hunnen tijd, de bewerkers van den *Tegenwoordigen staat van alle volken*; die ook afzonderlijk de Volken behandelt, doch door dezen algemeenen titel alles vereenigt. In onze eeuw, werd de Letterkundige Geschiedenis van nieuw Europa, onder opzigt van den Göttingschen geleerden, *Eichhorn*, door verschillende schrijvers bewerkt, waar de Geschiedenissen der verschillende Wetenschappen door *Stäudlin*, *Wachler* en anderen ontworpen, elk onder haren bijzonderen titel verkrijgbaar

gesteld, door een tweeden titel verbonden worden, die van: *Eichhorn, Geschichte der Litteratur*.

Daardoor zou Nederland meer aan den eisch der Geschiedenis voldoen; daardoor zou dezelve op meerdere volledigheid aanspraak maken, welke welligt wederom, even als vroeger, ten voorbeelde der volken worden zou, en men zou den roem der Vaderen in dit vak van studie eenigermate handhaven en voortzetten.

2). Doch zal dit plaats hebben, dan moet *deze algemeene Geschiedenis van Nederland » alleen op echte bescheiden gegrond zijn, en geheel » door dezelve worden geregtvaardigd."* (*) Na hetgeen wij in ons eerste deel over de *bronnen en de kritiek der bronnen* gezegd hebben, worde nog dit weinige hiertoe bijgebragt. Wij verheugen ons over dezen geest, welke de *Koning* wil, dat in onze Geschiedenis zal heerschen. Daardoor zal de werkzaamheid van den nieuwen Geschiedschrijver het moeten winnen van die zijner voorgangers; en daardoor is het van belang, dat niet slechts de taak worde opgevat, waar *Wagenaar* en *Stuart* dezelve lieten, maar dat, meer overeenkomstig de behoeften van onzen tijd, de Geschiedenis, van de eerste dagen af aan, worde opgedolven.

Daartoe echter moet de Geschiedschrijver ruimte van *tijd* hebben, om de Geschiedenis te bewerken, en hierin niet beperkt zijn. Zijn arbeid mag

---

(*) Woorden van het Koninklijk besluit, art. 2, sub. 1e.

noch moet geschat worden naar den *voorraad* van deelen, door hem in het licht gezonden, maar naar derzelver inhoud en gehalte. Dan haaste men hem niet, door het uitgeven van boekdeelen, zijn' arbeid te toonen en zich als te verantwoorden nopens zijne werkzaamheid. Neen! eene uit de bronnen bewerkte Geschiedenis vereischt langdurig onderzoek. Niet zeldzaam toch zijn de voorbeelden van Geschiedschrijvers, die, door den nood gedreven, veel leverden en daardoor als Geschiedschrijvers minder verdienstelijk werden.

Immers, nog is er veel op te sporen, wat tot de *Bronnen* der Geschiedenis behoort, en derzelver beoefening schijnt, in onzen tijd, aanmerkelijk aantewakkeren. Maar nog is de Geschiedenis verre verwijderd van rijpheid in de kennis der bronnen. Jaren zullen er nog verloopen, eer men hierin aan de behoeften der Geschiedenis voldaan heeft. Men wekke dan daartoe den ijver van Oudheidkundigen op, en geve den Geschiedschrijver tijd, om zelf die schatten op te sporen, of van anderer arbeid gebruik te maken.

Reeds komen wij hierdoor op een ander punt, hiertoe noodzakelijk. Bij dien onbekrompen tijd, hebbe de Geschiedschrijver ook de *gelegenheid*, de Historie uit de echte bronnen te bewerken. Hij toch, die, *uit eigen beweging*, of eenig tijdvak, of wel de geheele Geschiedenis, gaat behandelen, mist veelal den toegang tot historische Gedenkschriften, welke licht op de tijdvakken werpen. Vaak is hij geheel bui-

ten de gelegenheid, om zijn onderwerp van die zijde optehelderen, waar hem de meeste onzekerheid en duisternis overblijft. Hier over klaagde ook een *Hooft*. Maar hierin heeft de Rijks-Geschiedschrijver veel vooruit, daar deze rekenen mag op den toegang tot vele Archieven. Dit ondervond een *Wagenaar*, de Historieschrijver van *Amsterdam*, waar hem de toegang ook tot *secrete Resolutien*, en andere min bekende Archieven, verleend werd; dit ondervond een *Stuart*, die de taak van *Wagenaar* moest vervolgen, waar hem de Staats-Archieven werden geopend; maar, meer dan *Wagenaar* en *Stuart*, zal de aanstaande Geschiedschrijver des Rijks zulks ondervinden, die zich in het onbekrompen gebruik van alle de Archieven des Rijks zal mogen verheugen; die zijne loopbaan begint met de overtuiging, dat het des *Konings* vaste wil is, hem zooveel mogelijk in het ruimste bezit te stellen van *alle* echte bescheiden des *geheelen* Rijks. Ja, die reeds een' meer krachtdadigen maatregel, dan immer te voren ziet aangewend, om hieraan te beantwoorden, door » het onverwijld doen in orde brengen » en rangschikken van alle Provinciale, Stede- » lijke- en Gemeente-Archieven, alsmede van » die van alle corporatien; — ten einde daar- » van voor de zamenstelling der Algemeene Ne- » derlandsche Geschiedenis zoodanig gebruik te » maken, als zal vermeend worden te behoren." (*)

(*) Koninklijk besluit art. 5.

Zoodra aan dien eisch zal zijn voldaan, worde dan ook die schat voor hem geopend. Geene bekrompen berekening van bijzondere Besturen moge hem dan kunnen weigeren, wat hij uit de Archieven tot zijn doel noodig keurt. Van *alle* zijden moet hij het onderwerp zijner onderzoekingen zien opgehelderd.

Hierdoor onderrigt, zij het zijn eerste pligt, niets *nateschrijven*, wat anderen hem voorwerkten; maar dat zoo te gebruiken, dat hij het toetse aan andere, door hen niet gekende bronnen. Onpartijdig onderzoeke hij, wat vreemden en inlanders hem hebben aangebragt. Zoo kan b. v. door de verschillende werken, welke door Spaansche, Italiaansche en Fransche Schrijvers over den tachtigjarigen oorlog geschreven zijn, en die denzelven vaak uit geheel andere oogpunten beschouwen, dan de Nederlandsche Schrijvers, nog meer licht daarover opgaan, dan ons reeds door *Strada, Bentivoglio* en anderen is aangebragt. Hierdoor werkt hij onpartijdiger.

Het zij hem dan ook opgelegd, niet slechts in het algemeen eene kritiek der bronnen, welke hij bezigde, aan zijne Lezers medetedeelen, maar steeds zijne *echte bescheiden aantehalen*. Daardoor zal men zijne historische trouw leeren schatten, en wordt de Geschiedenis *geregtvaardigd*. Ook datgene, wat reeds door vroegeren is bewerkt, worde zoo wel uit hen, als uit de oorspronkelijke bronnen, bewezen; want deze Geschiedenis moet een volledig geheel op zich

zelve uitmaken, zoo dat zij niet verwijst naar anderen, dan alleen ter opheldering en bevestiging, en *alles* opneemt, wat tot de Geschiedenis behoort.

Alsdan wordt eene Geschiedenis, die beantwoordt aan de tegenwoordige eischen der Historie-Studie, door hare Pragmatische inrigting en door den vorm, tevens wat den inhoud betreft, » door de meest echte en zuivere bescheiden geregtvaardigd. » (*)

3). Daartoe strekke vervolgens een ander veelzijdig middel: *het Gouvernement zij hieraan behulpzaam, door bevordering van de gemeenmaking der Bronnen.* Het is vooral in het *Rijks-Archief*, dat als nog de groote schat bedolven is, die onzer Geschiedenis aanwinst zal toebrengen. Het ware, en overbodig, en onbescheiden, hier over meer te zeggen, daar de ijver en werkzame geestdrift van den Adjunct-Archivarius des Rijks, *de Jonghe*, hierin reeds al datgene aanwendt, wat tot opdelving dier aloude schatten dienstbaar is. Verheugt zich Nederland, dat onze voortreffelijke *van Wijn*, door *zulk* een' man, *zulken* voorganger waardig, is opgevolgd; van hem, wordt hem een lang leven vergund, zal Nederland voorzeker in elke historische betrekking de rijkste aanwinst voor onze Vaderlandsche Geschiedenis verwachten. Over het Rijks-Archief aan

(*) Woorden des Besluits, art. 2.

hem zoo uitmuntend toevertrouwd, spreken wij dus niet verder.

Dan, er is meer te verrigten; en, behalve het Rijks-Archief, mag Nederland van de *Provinciale en Stedelijke Archieven* niet weinig bijdragen verwachten tot onze Geschiedenis. Reeds heeft 's Konings weldadige zorg dezelve aangewezen, als bronnen voor den Geschiedschrijver des Rijks; doch hij ook is niet in staat, al dat gebruik van dezelve te maken, waarop de Geschiedschrijver regt heeft. Elk gewest, althans zulk een, alwaar belangrijke Archieven voorhanden zijn, welke nog niet door anderer vlijt zijn onderzocht, werke hiertoe mede, en zoeke door bekwame Inwoners dezelve, niet slechts, volgens de reeds gemaakte Koninklijke bepalingen, te doen ordenen en regelen, maar zorge tevens, dat dezelve niet langer in het duister schuilen of aan de onzekere toekomst overgegeven, even als vroeger velen derzelve, bezwijken voor politieke gebeurtenissen en bij derzelver wisseling verloren gaan. Reeds geeft de Staat het voorbeeld, en de benoeming van den *Archivarius der Domeinen*, zoo ijverig werkzaam, om de Archieven der Utrechtsche Kapittelen te doorsnuffelen, moge een wenk zijn voor Provinciale of Stedelijke Besturen, zoo wel als voor andere Corporatien. Dan worde bij die Archieven behoorlijk gezorgd voor de *ordening* en bewaring dier voorhanden stukken, op dat geene kunnen worden ontvreemd; iets, dat vooral van belang is, in een tijd, waarin de lust tot oudheidkundige (*antiquarische*) onderzoekin-

gen op nieuws schijnt aantewakkeren; doch derzelver bewaring is daarom vooral noodig, wijl velen derzelve, door bederf van het papier, waarop zij geschreven zijn, hunnen val nabij zijn; weshalve de *overschrijving* van zoodanige verwormde of verwaterde gedeelten allerbelangrijkst is.

Vervolgens zij men bedacht, uit dezelven *spaarzaam medetedeelen, wat voor de Geschiedenis belangrijk mag geacht worden.* Niet alles, wat in dien voorraad voorhanden is, is, omdat het den bij velen heiligen stempel der oudheid met zich omdraagt, daarom belangrijk. Veel is er, dat naauwelijks van eenige waarde mag worden gerekend. Men zij daarom behoedzaam in de schifting, en spaarzaam in de mededeeling. Hier gelde vooral eene onbevooroordeelde kritiek. Maar aldus gelouterd, worde die voorraad dan ook medegedeeld; en hoe veel kunnen, vooral ook *Stedelijke Besturen* hiertoe medewerken, door uitschot van penningen, besteed aan den druk van zoodanige belangrijke Gedenkschriften uit hare Archieven, en door aanmoediging van hen, die zich aan de onderzoeking derzelven willen overgeven.

Hier echter doet zich een ander middel aan de hand, voor de zorg van ons liberaal Gouvernement, waardoor het krachtig hieraan kan werken. Indien toch de *Lands-Drukkerij* zoodanig kon worden ingerigt, dat daarop, na verkregen toestemming des Konings, zoodanige bronnen konden worden gedrukt, welker onkosten van druk in een land van dien kleinen omvang, als

Nederland, aan het debiet niet zoude beantwoorden; dan voorzeker wierd een der grootste bezwaren tegen de moeijelijkheid van derzelver mededeeling weggenomen, en het geletterde Nederland wierd in het bezit gesteld van verschillende historische stukken, van welken het zonder dezen maatregel geheel verstoken zou blijven. Daardoor toch zou onze Lands-Drukkerij een allerbelangrijksten dienst aan onze Letterkunde bewijzen. Zij zou, wel is waar, een ruimeren omvang en uitgebreider inrigting moeten erlangen; maar zou men *dit* niet mogen verwachten, bij *'s Konings* uitgedrukten wil: *dat er middelen zullen daargesteld en aangewend worden*, om de bronnen der Nederlandsche Geschiedenis, voor zoo verre die tot nog toe onbekend of niet volledig bewerkt zijn, te doen' opsporen, nader te doen onderzoeken, en zoo veel mogelijk in het licht te geven (1)? Immers deze maatregel zou zich alleen tot de *bronnen* der Geschiedenis moeten bepalen, en wel tot de zoodanigen, welke, zonder bijzondere ondersteuning, door geen drukpers konden worden opgenomen. Hierdoor zou men tevens zorgen, dat deze maatregel geen nadeel aan onze drukpers en den boekhandel toebragt, daar alleen de zoodanigen zouden worden overgenomen, die, bij vrees voor debiet, door geen' boekdrukker zouden worden ondernomen: te meer, omdat, bij elke druk van eenig werk ter Lands-Drukkerij, des Konings

(1) Koninklijk besluit art. 1.

uitdrukkelijke toestemming zoude worden vereischt.

Mogen dan al, in andere landen, sommigen begeerig zijn naar eene middeleeuwsche beteugeling der drukpers, waardoor deze slechts de slavin eener heerschende factie worden zou, en hare invloed op verlichting verhinderd wordt; het voegt aan Nederland, *de drukkunst*, die telg van haren vrijen grond, moederlijk te beschermen. — Nederland, onder het milde bestier van eenen wijzen *Koning*, maakt ook hierdoor hare dochter meer dienstbaar aan de uitbreiding van kennis, van verlichting, van Geschiedenis, die getuige der waarheid! meer dienstbaar » tot aankweeking van Vaderlandsliefde, bevordering van burgerdeugd en instandhouding van het nationaal karakter". — (2).

4) Eindelijk een laatste middel *verbindt elken beoefenaar der Vaderlandsche letteren.* Heilig is dan ook de verpligting, die rust op elken Nederlander, welke daartoe in de gelegenheid is, zich niet te onttrekken aan de verrijking onzer Geschiedenis. Waar de Koning, steeds bezorgd, om den bloei der Wetenschappen te bevorderen,

---

(2) Voornoemd besluit. — Men vergete hierbij niet, dat dit geschreven is, in Maart 1827, toen wij noch de noodzakelijkheid van wetten op de drukpers niet konden inzien. De laatste dagen hebben het ons, bij het woelen eener bestaande factie, genoegzaam geleerd. Intusschen blijft ook nu nog het bovenstaande even geldig.

zoo voorgaat; waar de koninklijke stem den onderdaan opwekt, om kennis en verlichting en burgerdeugd rondom zich te verspreiden; waar Hoogstdezelve bezorgd is, om ook aan de letterkundige behoeften der natie te voldoen, *Nederlanders!* laat ons daar niet rusten! — Wij, het nakroost van een voorgeslacht, hetwelk uit eigen beweging zoo veel voor de letteren, voor de Geschiedenis, gedaan heeft, zullen wij hunnen arbeid niet voortzetten? zullen wij de schatten, door hen opgedolven, onbewerkt laten liggen? niet zuiveren? niet verrijken? Schaamte zij over een nageslacht, dat den naam van *Nederlander* onwaardig zou dragen! — Maar neen! reeds toont men alom ijver voor hare beoefening, en eene koninklijke aanmoediging zal dan volstaan, om een' ieder, die nog twijfelde, te overreden, dat elke steen, aan het gebouw der Geschiedenis aangebragt, hetzelve helpt optrekken. — Zoo doe elk, wat hij kan. — Bronnen opsporen, schiften, bewerken, en de Geschiedenis bij afzonderlijke deelen behandelen; *Nederlanders!* zie daar onze taak en onze roeping! De Koning roept ons op het pad der wetenschappen; de onderdaan volge!

Maatregelen.

Naauwelijks behoeven wij nog aan te duiden, wat er door alle deze middelen *vereischt* wordt. Noodzakelijk wordt dus (indien het ons geoorloofd is, voor te dragen, wat noodig zijn zoude, om, naar ons inzien, aan het bovenstaande doel des Konings te voldoen)

1) Een jaarboekschrijver van Nederland, die verzamelt en historisch bijbrengt, wat tot de *nieuwste* Geschiedenis behoort, opdat het nageslacht daar de bouwstoffen der Geschiedenis vinde verzameld, of althans aangewezen. Hij behoeft zijne taak, die eigenlijk met het jaar 1814 begint, thans eerst aan te vangen, waar *Stuart* dezelve heeft afgebroken.

2) Een archivarius des rijks, in welke behoefte, na *van Wijn*, reeds zoo volledig voorzien is.

3) Een geschiedschrijver des rijks. Deze zou aanvankelijk met de oude Geschiedenis moeten beginnen, terwijl 's Konings wijsheid zou kunnen bepalen, of hij even zeer voor de Nieuwe Geschiedenis, even zeer voor de Zuidelijke, als Noordelijke Geschiedenis, berekend ware. Kan men, in Nederland, iemand vinden, die in alle deze opzigten voor zulk eene taak evenzeer berekend ware; zulks zou voor den eenparigen gang der Geschiedenis meest dienstig zijn. Doch van deze keuze hangt

alles af. Mislukt dezelve, dan is het hoofddoel verloren. Een man van genie, even als een *Robertson*, tot Geschiedschrijver geboren, zou, ook met een middelmatig plan, eene uitmuntende Geschiedenis leveren, terwijl het voortreffelijkste plan onder de handen van eenen onbekwamen mislukt. — Doch des te vollediger vertrouwen voedt Nederland op de beradene wijsheid des Konings en van Hoogstdeszelfs Raden.

4). EEN LETTERKUNDIG GESCHIEDSCHRIJVER VAN NEDERLAND. De Geschiedenis toch onzer letteren en Wetenschappen, die tot het groote plan behoort, verdient eene afzonderlijke behandeling. Hierdoor wordt als dan voorzien in een onzer grootste behoeften.

In hoe verre de posten, onder n°. 2, 3, 4, vermeld, *allen* of gedeeltelijk in één kunnen worden vereenigd, staat hier niet te beslissen. Het hangt af van de te doene keuze. Wij geven alleen op, wat, naar ons inzien, vereischt wordt.

5). GEWESTELIJKE OF STEDELIJKE ARCHIVARII OF GESCHIEDSCHRIJVERS. Deze, niet overal, maar alleen, waar behoefte is, vereischt, zien in *Bondam*, *Wagenaar* en anderen, uitmuntende voorbeelden.

6). Zoo mogelijk worde het TOPOGRAPHISCH BUREAU belast, met de vervaardiging van die *kaarten*, welke in onze Algemeene Geschiedenis

moeten ingevoegd worden; terwijl men ook hierin den voortgang der *kunst* trachte te volgen.

7). Eindelijk, ware hiertoe welligt bevorderlijk eene *jaarlijksche Vergadering of bijeenkomst* van den Archivarius, den Jaarboek - Schrijver, den Geschiedschrijver des Rijks, (het zij in een of meer personen vereenigd) met de plaatselijke Geschiedschrijvers of Archivarii, en die der Gewesten en Corporatien, alsmede den Archivarius der Domeinen, onder voorzitting van den Minister van Binnenlandsche Zaken of den Administrateur voor de Zaken van het Onderwijs belegd, om die maatregelen voor te dragen, welke in het belang der Geschiedenis zijn, en over dat alles te beraadslagen, wat aan derzelver bloei bevorderlijk zou kunnen wezen.

Door zulke of dergelijke maatregelen worde 's Konings verlicht en weldadig doel bereikt, en beroeme Nederland zich eenmaal op eene volledige, getrouwe, uit de bronnen bewerkte, door daadzaken geregtvaardigde, kritische en pragmatische Geschiedenis!

AANHANGSEL

OVER DE

NEDERLANDSCHE KERKGESCHIDENIS.

Onze taak ware afgewerkt, indien wij niet meenden, deze gelegenheid te moeten aangrijpen, om een bijzonder vak onzer Vaderlandsche Geschiedenis, waarvan wij door den loop dezer Bijdragen telkens spraken, meer bijzonder aan de aandacht van Zijne Majesteit te moeten aanbevelen: het is de *Nederlandsche Kerkgeschiedenis*.

Deze toch eischt eene afzonderlijke behandeling. Reeds zagen wij, in hoe verre zij een deel van de algemeene Nederlandsche Geschiedenis uitmaakt. Zij staat daar, als Geschiedenis van den Godsdienst, door *dat* volk beleden. Veelal heeft zij daar hare tijdperken, te gelijk met die der Staatsgeschiedenis. Maar zij eischt ook eene afzonderlijke behandeling; ook zelfs, wanneer zij een deel dier Algemeene Geschiedenis uitmaakt. Zij kan ook dan hare tijdperken hebben.

Immers *herleeft*, in onze dagen, *de Kerkelijke Geschiedenis, ook in Nederland, met jeugdige*

kracht. Hare studie, in Duitschland en elders, zoo zeer aangewakkerd, begint meer en meer, in Nederland, veld te winnen. Zij wordt als Wetenschap geëerbiedigd. Reeds dragen ons ervaren gidsen de slotsommen van hun veeljarig onderzoek bij. Reeds deelt zij niet voor het minste deel in de vorderingen der geschiedvorsching, op welke onze leeftijd zich mag verheffen. En zou dan bij de algemeen aanwakkerende zucht voor deze wetenschap, ook de Kerkelijke Geschiedenis van Nederland niet deelen in deze koninklijke aanmoediging?

Te meer, *daar wij tot dus ver geene Kerkelijke Geschiedenis van Nederland bezitten.* Vele gedeelten derzelve zijn ons door den ijver van het voorgeslacht bewerkt. De vroegere Bisschoppelijke dagen zijn door *Beka*, *Heda*, *Buchelius* en hunne opvolgers; de Geschiedenis der Hervorming is, na *Brandt*, door vele anderen opgeteekend, terwijl de Remonstrantsche twisten den historischen ijver van beide zijden hebben opgewekt. — Niet minder de volgende afzonderlijke tijdperken en gebeurtenissen, en de lotgevallen der Hervormde Kerk worden, van hare eerste vorming af, door den werkzamen *Ypey* of *Dermout*, of den wijsgeerigen *Broes*, en zoo vele anderen behandeld. Maar bij al deze en anderer arbeid missen nog de afzonderlijke Kerkgenootschappen hunne Geschiedenis; nog mist daarenboven Nederland deszelfs *Kerkelijke Geschiedenis*, die zich niet slechts tot een of ander tijdperk, tot een of ander Genootschap bepaalt,

maar allen gelijkelijk omvat, die den geheelen kerkelijken toestand van Nederland voorstelt.

Zoodanig eene *Kerkelijke Geschiedenis is thans behoefte voor Nederland.* Reeds te lang ontbeerden wij dezelve, en wil men niet achterlijk blijven bij andere volken, dan worde bij de aanwakkerende lust tot Kerkelijke Geschiedenis, ook die van Nederland behandeld. Dan worde daardoor thans voorzien in de behoefte der Natie. Deze belangrijke taak, in een der meest gewigtige deelen onzer Geschiedenis, worde dan ook behoorlijk vervuld. Maar wierd dan al de Kerkelijke Geschiedenis van Nederland afzonderlijk behandeld, dezelve kon echter met een afzonderlijken titel worden ingevoegd in het grootere werk, dat de Algemeene Geschiedenis van Nederland moet bevatten.

Zulks is te meer behoefte, omdat vele der afzonderlijke punten partijdig en polemisch behandeld zijn. Geen tijdvak zal in de Geschiedenis geheel van partijdigheid zijn vrij te pleiten, en ook aan *onzen* leeftijd zal deze smette in *hare* mate aankleven. Verre dus van den tegenwoordigen Nederlander zij de verwaandheid, dat hij zich vrij zoude wanen van partijdige oordeelvellingen, dat hij zoude meenen, geheel onbevangen te zijn in zijn oordeel. Onze tijden leeren ons het tegendeel. Doch ook zonder deze verwaandheid aan te kweeken, is men toch, zoo men wil en door waarheids liefde gedreven wordt, meer dan vroeger, in staat, onpartijdig

te oordeelen. Want vele der historische schriften van vroeger tijd zijn *polemisch.* Het zijn *strijdschriften.* Elk zocht, te midden der hevige twisten, slechts zijne eigen zaak en die van zijn kerkgenootschap te handhaven. In deze *polemische* schriften van beide zijden, ontving men wel *bouwstoffen voor de Geschiedenis*, maar geene *Geschiedenis.* Voor onze tijden is het bewaard, dezelven aan eene louterende en schiftende kritiek te onderwerpen, tusschen de twistende partijen doorgaande, van beiden overtenemen, wat door de Geschiedenis geldig verklaard wordt, en aldus uit de van weerszijden aangebragte daadzaken de Geschiedenis te beschrijven. Dat dan toch dit tijdperk niet voorbij ga, aleer de zorg van het tegenwoordige geslacht zich daaraan gewijd hebbe, en nimmer moge het nageslacht het ons kunnen verwijten, dit belangrijke deel te hebben verwaarloosd.

Of zijn niet, om een anderen grond van aandrang bij te brengen, *vele bronnen der Kerkelijke Geschiedenis van Nederland nog onbewerkt of onbekend?* Hoe vele bouwstoffen, die verdienden bekend te worden, schuilen nog in het duister. Zij zijn aanwezig, of in de Handschriften, die hier en elders gevonden worden, of in de publieke Verzamelingen, bij kerkelijke collegien, en vereenigingen, of in de Twistschriften, van den dag, die kunnen worden opgespoord! Na alles, wat door den werkzamen ijver van zoo velen, ook in onzen leeftijd, reeds uit provinciale en klassikale Aktenboeken is opge-

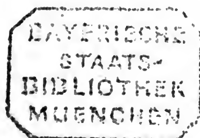
dolven, ligt daarin voorzeker nog een rijke schat van wetenswaardige zaken voor de Kerkelijke Geschiedenis begraven, hetwelk alleen door een vasten wil en krachtdadige hulp kan worden opgespoord. Hoe veel licht kan er, door onderlinge vergelijking, worden aangebragt! Hoe weinig is er als nog geschiedkundig bekend van de Geschiedenis der verschillende kerkgenootschappen in Nederland, hetwelk alleen uit de bij dezelve berustende stukken en Archieven kan worden opgedolven, indien zij dezelve wilden openbaren! Vereischt dit alles, om geene andere bronnen te noemen, geene opzettelijke, meer krachtdadig ondersteunde, door ééne hand daargestelde, bewerking? En wanneer dan de zoodanige hiertoe werd in staat gesteld, door den toegang tot deze echte bronnen en oorkonden, hoe veel kon daaruit voor de Geschiedenis worden gewonnen!

Het gezegde, dat *veelzijdig* kan worden aangedrongen, is genoegzaam ter aanbeveling van de *opzettelijke* beschrijving der Nederlandsche Kerkgeschiedenis, niet slechts als in het voorbijgaan, in de algemeene Staatsgeschiedenis, maar geheel onafhankelijk van deze; zoo echter, dat zij mede een deel daarvan kan uitmaaken. (*)

Dan moge (indien wij dezen onzen wensch eer-

(*) Elders heeft zich de schrijver dezes, na het inzenden dezer bijdragen, hier over breeder geuit, in het b. a. *Archief voor kerkelyke geschiedenis, vooral van Nederland*, 1 bl. 257—253.

biedig mogen uiten,) het Gouvernement ook hare beoefening aanwakkeren, door middelen te beramen, zoo wel ter opdelving der bronnen, als tot de gemeenmaking der bouwstoffen; dan moge, bij gebrek van debiet en boekverkoopers-ondernemingen, binnen de enge grenzen van Nederland de *Lands-Drukkerij*, aanmoediging verschaffen, of andere wegen hiertoe worden geopend; waar de Koning zoo aanmoedigt en voorgaat, daar zal elk gaarne het zijne bijbrengen, tot aanwakkering eener Wetenschap, die de Letterkundige eer der Natie verhoogt, die de burgerdeugd meer dan eenige andere aankweekt. En de roepstem van den geliefden Vorst zij verpligtend voor elk, die in staat is, bijdragen te leveren, en ook hier *zijn* offer te brengen op het altaar der Wetenschappen en des Vaderlands.

INHOUD.

Bladz.

II.

OVER DE VEREENIGING DER GESCHIEDENIS VAN NOORD- EN ZUID-NEDERLAND.

III.

PLAN DER ALGEMEENE NEDERLANDSCHE GESCHIEDENIS.

ALGEMEENE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND.

I. *Deel.*

II. *Deel.*

Nieuwe Geschiedenis van Nederland.

I. Boek.

Geschiedenis van de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

II. Boek.

Geschiedenis der Zuid-Nederlandsche Gewesten.

(Ook deze in hare Tijdperken afgedeeld.)

